

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Reteszek

Még egyszer körbejárta a házat, ellenőrizte, hogy jól erősítette-e fel a reteszt, tekintetével végignézett az eleddig bőven termő kerten. Hálával gondolt a gazdagon termő gyümölcsfákra, amelyek — igaz, sok munkával — megalapozták az életét. Megkérte a szomszédot, hogy amíg ők maradnak, néha veszenek egy-egy pillantást az üresen maradt portára. A sofőr türelmetlenül dudált, így sietve lekezeltek:

— Ég áldja L. szomszéd, aztán sok szerencsét a városi élethez — ejtette maga elé némi irigységgel a szavakat az öreg.

L. azonban mégis a megfutamodóknak kijáró megvetést érezte a szomszéd hangjában. Elindult a teherautóhoz, az órájára pillantott. Sietni kell, gondolta, mert az asszony és a gyerekek már bizonyára nagyon várja. Fölkászálódott a bútorok közé, előreszólt a sofőrnek, hogy indulhatnak.

A motor felbögött, L. még intett néhányat a motorzúgásra a ház elé tipegő öregasszonyoknak, hátát nekitámasztotta a szekrény oldalának, egyedül maradt a gondolataival. Még egy évtizede sincs annak, futott át benne, amikor még hatszáz lelket számláltak a faluban, most pedig alig maradtak kétszázan. Akkoriban még szép jövőt, virágzó életet jósoltak a településnek. Aztán amikor híre ment, hogy elköltöztetik a tanácsot, körzetesítik az iskolát, az egyesülés miatt pedig raktárrá alakítják a termelőszövetkezeti irodát, hirtelen megváltozott minden. Akik az egyik napon még új házat álmodtak maguknak, a következő hetekben már azon töprengtek, miként adhatnák el jó áron hajlékaikat. Előbb az orvos költözött el, aztán a tanácsi tisztviselők. Őket a pedagógusok követték, végül pedig a tsz-irodán dolgozók látták jobbnak, ha megrendelik a bútorszállító teherautót. Akik tehettek, a városba, a kevésbé módosak pedig a székhelyközségbe települtek.

L.-ék úgy döntöttek, hogy a nehézségek ellenére a várost választják lakóhelyüknek. Így neki se kell ingáznia, és jövőre, amikor a gyerek középiskolába készül, a gyereket is megkímélik majd a mindennapos fárasztó utazástól. Igaz, előbb albérlésben kell meghúzniok magukat, de reménykedtek, mert L. vállalatánál ígérték, hogy támogatják lakásgondja megoldásában.

★

Szakemberek (kik büszkeséggel, kik kételyekkel) mondják, hogy hazánkat az elmúlt évtizedben soha nem látott mérvű urbanizáció jellemezte. Csaknem százra emelkedett a kis-, és középvárosok száma, így megfordultak az arányok. Míg tíz esztendővel korábban 4 667 000 honfitársunk mondhatta magát városi lakosnak és 5 665 000 ember élt községekben és falvakban, addig 1981 elején 5 750 000 ember lakik a városokban, a községek és falvak pedig 4 963 000 lakost számlálnak. És még egy jellemző adat: míg a hatvanas évek elején a közös tanácsú községek száma nem érte el a kétszázat sem, addig napjainkban ez a szám már a hétszázötvenhez közeledik. Ez azt jelenti, hogy a falvakban és községekben élő lakosság csaknem háromnegyedének hivatalos ügyeit a több település igazgatását végző *tanácsházák*on intézik. Az adatok elgondolkodtatók és azt mutatják, hogy a községek egyesítése megállíthatatlan lett. A nekiveselkedés eredményességét aligha vitathatjuk, bár azt sem képzeltük, hogy a nagyarányú községegyesítéssel mindenki egyetértett.

Falvak „tűntek el a térképről” és falvak szüzai váltak szerep nélküli településsé. Akik e folyamat gyorsítását szorgalmazzák a községek egyesítése nyomán keletkező társadalmi feszültségeket a fejlődés természetes velejárójának mondják. Mások éppen a tervszerűséget hiányolják és azt hangoztatják, megelőzhetők volna a feszültségek nagy részét, ha a települé-

sek első lépésként csak egy-egy szakigazgatási feladat elvégzésére szövetkeznek. Ők vannak kevesebben. Mert a folyamat — ha lassult is némiképp — folytatódik és a falvak lakói — a gazdaságosságra és az ésszerűsége hivatkozva — igyekeznek meggyőzni arról, hogy a községek egyesítése a falusi emberek érdekeit szolgálja. Ígéretben nincs hiány. A községek egyesítését kimondó államigazgatási határozat megfogalmazása előtt (a jogszabályi előírásnak megfelelően) azt ígéri a lakosságnak, hogy az egyesítés miatt a társközségek lakói nem kerülnek a korábbinál hátrányosabb helyzetbe. De jogszabályi előírás az is, hogy az összevonás után se csökkenjen a lakosság részvétele a közös ügyek intézésében.

★

Így az elmélet. A hétköznapi történései azonban gyakran mást mutatnak. M. társközség lakói emléktáblával tisztelgetnek a falu hajdanvolt tanítója emlékének. A tanító úr sírjára mindig jut friss virág. Nem meglepő ez a gondoskodás, hiszen a falu valamennyi negyven év feletti polgárát ő tanította az egyszerűre. Munkásságának eredményét igazolja, hogy egykori tanítványai közül sokan orvosként, mérnökként, középiskolai tanárként keresik a kenyerüket. De mondják, szövögette ezekben a padokban egykor az álmait majdani vegyész, vállalati főmérnök, sőt még minisztériumi tisztviselő is. Útjukat tisztelik, nevüket megjegyzik.

Ülünk a csendes iskolában, ahol már csak tíz alsó tagozatos nebuló ismerkedik az alfabetikával. S.-né, a falu mostani tanítója már nem is ábrándozik az elődjéhez hasonló szakmai sikerről. Szavai kongva visszhangznak az üres tanteremben:

— Csak az tart a faluban, hogy mindössze két évem van a nyugdíjazásig. Addig talán még lesz kit tanítani. Tanítványaim már nem kergetnek ábrándokat, realisabbak lettek az álmok. Munkások és agrárszakemberek akarnak lenni. Mivel a felső tagozatot a székhelyközség iskolájában végzik, útjukat egyre nehezebben kísérhetem nyomon. Nagy volt itt a felzúdulás, amikor szóba került az iskola körzetesítése. De hiába minden, ha egyszer kevés a gyerek. Azóta a felső tagozatosokkal háromnegyed hétkor indul az autóbusz. Az út rövid, így megesik, hogy a gyerekeknek egy órát kell fagyban, sárban toporogniok, amíg kinyitják az iskola kapuit. Az általános iskola elvégzése után a gyerekek nem jönnek vissza, ez meghatározza a falu jövőjét.

M. az életképes települések közé tartozik, hiszen a helybelieknek munkát kínál a tévesz, a téglagyár, az erdőgazdaság telepe és rövidesen a most épülő halfeldolgozó is. Amikor D., a ma már tiszteletdíjas tanácsi kirendeltségvezető negyedszázaddal korábban idekerült tanácselnöknek, még hétszázhusz embert számlálhatott a faluban. A nyolcvanas évek első napjaiban azonban már félszáz kartont se kellett kitölteniök a számlálóbiztosoknak. A lakosság egyharmada nyugdíjas.

— Megállíthatatlan az elnéptelenedés — ejti maga elé a szavakat D. olyan keserűséggel, mint amilyen keserűséget csak azok érezhetnek, akiknek végig kell nézniök életművük romba döntését —, túllépett rajtunk az idő. Bárhogy is fáj, el kell ismernünk, hogy a falu életképtelen a társadalmi haladásra fogékony értelmiségi nélkül. Nálunk pedig két évtizede nem állított ki tanult ember bejelentőlapot. A lányok szebb jövőt remélnek maguknak a városban, a legények pedig mennek utánuk. Az egyesítés óta pedig ami fejlődés van, az az itteniek kétkézi munkáját dicséri. A közös tanács pénzéből még a legalapvetőbb fejlesztésre se futja. Már akkor is boldogok lehetünk, ha fél kiló fehér festéket és lakkot kapunk, hogy a lakosság által létesített békeparkban fehérre tudjuk festeni a békegalambot.

És a jövő sem ígér sok biztatást. A helybeliek abban reménykedtek, hogy a közös tanács az egykori kastély eladásáért

kapott másfél millió forintból utat épített. A pénz azonban kellett a székhelyközség fejlesztésére. Nem csoda hát, ha K., a helyi népfrentbizottság titkára nagy szóval tolmácsolja a legutóbbi lakossági fórum hangulatát:

— Képzelterti, mi mindent mondtak ránk az emberek. A legenyhébb vélemény az volt, hogy mi az egyesülés óta csak hátrafelé lépegetünk. Azt pedig hiába magyarázom, hogy a kastélyunk árából felépített tornatermet a mi gyerekeink is használják, nem adnak igazat nekem. De mondják valamit, ezt én sem hiszem, mert nem láttam még olyan gyereket, aki délután buszra ül és visszamegy az iskolába, hogy szaladgálhasson egy kicsit, hacsak nem teszik kötelezővé. Néhányan még azzal is megvádoltak, hogy eladjuk a falut. Nem haragszom senkire, mert tudom, hogy mindezt a fájdalom mondatja az emberekkel. Égetően nagy szükség lenne nálunk az útra, de erre nem futja a közös költségvetésből. Így aztán sokan már élére állítják a kérdést és arra várnak feleletet, hogy ők már ennyit sem érdemelnek? Pedig ezek az emberek a háztájiban végzett munkával milliókkal járulnak hozzá az ország boldogulásához, ám azzal nem mennek semmire, ha a tanácsülés évek óta elismeri az igényük jogosságát, de azonnal elmondják azt is, pénzre ne számítsunk. Talán majd az évtized közepe felé. S akkor is családonként négyezer forinttal kell hozzájárulni az útépitéshez. Mit tehetünk? Várunk, hát tervezzék csak, aztán építsék. Feltevére, ha még akkor is lesz, kinek építeni. Addig pedig bele kell törödnünk, hogy a tőlünk három kilométerre eső faluig negyven kilométeres utat kell végigautóznunk. Nekem elhiheti, ha út lenne, egszapsra fellendülne itt az élet.

★

És vajon ki vitatná az igények jogosságát? Hiszen esős időben a kocsitengelyig érő sárban még a mentő sem tudja megközelíteni a falut. A többnyire idős embereknek pedig olykor szükségük van a sürgős segítségre, mert az orvos csak hetenként egy alkalommal rendel a faluban. A társközségek lakóit a székhelyközséggel csak a rossz állapotban levő utak és a segélykérő telefonok kötik össze. De időnként a telefon is felmondja a szolgálatot. Marad a sár, meg a várakozás.

Csakúgy, mint S. társközségben, ahová falugyűlésre szól a meghívó. Órák óta egyhangúan esik. Néhol leragadunk, másutt meg kerülgetjük az árokba csúszott járdákat. Ez az idő nem kedvez a közéletiségnek, mert bár igaz, mind a négyszáznyolcvan házba küldtek meghívót, de ez a figyelmesség inkább a tisztelet jele. Tudják ezt jól a tanácsiak is, akik alig nyolcvan széklet zsúfoltak be a tanácsterembe. Az ülőalkalmatosságok fele így sem talál gazdára. Mondják, ennek az időjárás az oka, bár gyanítom, szerepet játszik ebben az is, hogy a hajdan önálló főjegyzőséggel rendelkező település egykori és mai polgárai szebb jövőt reméltek a településnek.

A tanácselnök azt tudatja velem, hogy régen csak a bánya és az erdőgazdaság adott kenyeret a falu lakóinak, ma a lakosság fele a közeli város ipari üzemében dolgozik. Évszázadokon át nem történt itt a krónikások tollára kívánczó esemény, míg nem kilencszázhetvenhét áprilisában kimondták az egymáshoz közel eső négy település egyesülését. A felzúdulást nem az egyesülés ténye okozta, hanem az, hogy a feleannyi lakost számláló szomszédos községbe költöztették a tanácsi apparátust.

Egyesek úgy tudják, hogy azért lett a korábbi s-i tanácselnök a közös tanács első számú embere, hogy ezzel is csillapítsák a kedélyeket. A tanácsházán azonnal kicserélték a táblát, azóta szakigazgatási szervek vezetői hetenként két ízben fogadják az állampolgárokat. De, mint azt H.-né, kirendeltségvezető szavaiból kihámozom, nem sok sikerrel:

— Nézze — okosít a fiatalasszony —, mi hiába erőlködünk, ha a lakótársak semmibe veszik az erőfeszítésünket. Többször kidoboltattuk, hogy mikor intézhetik ügyes-bajos dolgaikat, mégsem jön senki. Előbb azzal magyaráztuk a közömbösséget, hogy a szakigazgatási szervek vezetői egy-egy alkalommal nem tudtak eljönni, de másról van szó. Az emberekben él az a torz szemlélet, hogy a hivatalos ügyeiket csak a tanácsnál tudják jól elintézni, vagyis a tanácsnak van tekintélye. Mi pedig csak kirendeltség vagyunk.

A jelenlevő tanácsi vezetők alig győzik jegyezni a sokak közérzetét befolyásoló gondokat. Egyebek között azt kérdik, miért sötétek az utcák? Miért nem lehet a patak fölötti átjáró korlátját évek óta kijavítani? Miért tehetik tönkre a téves munkagépei a társadalmi munkában döngölt földutakat? És egyáltalán, az apró gondok megoldására miért kell évekig várni?

A válaszolók megértést kérnek és türelmet. Mert meg kell értenie mindenkinek, hogy a székhelyközség fejlesztése fontosabb, hiszen halaszthatatlan feladat az óvodai helyek számának a növelése, sőt a körzetesítés miatt iskolai tantermeknek is szűkében vannak. De kell az új bolt is, mert a közigazgatási központba mégsem vásárolhatnak sokáig az asszonyok a jelenlegi rossz körülmények között. De azért — felelik nyugtatásként — a fejlesztésnél az s-iek igényeit is figyelembe vették, hiszen tízezer forint jut útjavításra, negyvenezer járdák fektetésére, ötvenezer pedig az új utcák villamosítására.

Ennyi és nem több. Nem csoda hát, ha sokan nem érik be a válaszokkal, márcsak azért sem, mert azok a szövetkezeti vezetők, akik kötelesek lennének felelni az ellátással kapcsolatos kérdésekre, nem jelentek meg az állampolgárok legfőbb fórumán. Mintha elfelejtették volna, hogy kiknek a bizalmából és érdekében töltik be tisztségüket. Így aztán — jó esetben — csak a jegyzőkönyvekből ismerhetik meg az s-i háziasszonyok gondjait:

— A bolt éppen akkor zár be — csattan föl egy asszony —, amikor megérkezik velünk az autóbusz. Ha pedig a székhelyközségben vásárolunk, ahol egyébként háromszor annyi portéka között válogathatunk, csak egy órával később érünk haza. Ne csodálkozzanak hát, ha költözésre nógatjuk otthon a férfiakat, mert ne csak akkor legyünk jók a szövetkezetnek, amikor a felvásárlótelepen leadjuk a rengeteg zöldséget és gyümölcsöt, hanem akkor is, amikor értünk kell tenni valamit. Ne csodálkozzanak hát, ha a fiatalok nem vállalják ezt a keserves életet.

★

P. szerep nélkülivé lefokozott község főutcáján fiatal legényt faggatok a szórakozási lehetőségeikről. Úgy néz rám, mintha nem értené, hogy miről kérdezem. Beletúr bozontos sörényébe, izlelgeti a szavakat, mint aki nagyotmondásra készül, aztán egszusra elsorolja:

— Évente két bál, de csak a búcsú utáni számít igazinak, hetenként egy mozi, tévé, meg az év minden napján a kocsmá. Ennyiből áll itt az élet.

A település — nemrégiben még főállásban dolgozó — művelődési házának vezetője sem sokkal derülátóbb:

— Lelkesedéssel jöttem, mert hívtak a szülőfalum, és arra gondoltam, hogy itt kell élnem, mert idekötnek a szálak. Tévedtem. Nincs itt jövője az életnek. A szabad idejében mindenki dolgozik, hogy anyagilag ne érje felkészületlenül az esetleges elköltözés. Az emberek gazdagok, nekünk meg évente csak két bálra futja, mert egy zenekar négy-öt ezer forintot is elkér a muzsikáért. Mióta elköltözött az értelmiség java része, színtelenebb lett itt az élet. Már én is bánom, hogy a döntéskor nem engedtem a város csábításának.

Z., a nemrégiben városba telepedett munkás meg azt panasolja, hogy nem tud gyökeret eresztetni a megyeszékhelyen. Öt év alatt sem tudta megszokni a városi életet, a kapcsolatok hiányát, meg a tétlenséget.

— Hiányzik a kert, a mozgás, de legfőképpen a barátok. Igaz, ismerem itt két falumbélit, de nem értünk szót, mert ők állandóan a kocsmákat járják. A lakótársaim nem fogadtak be igazán, mert elkövettem azt a hibát, hogy egyszerre kifizettem a lakás árát, amire ők éveken, évtizedeken át kuporgattak. Hallottam már azt is, hogy ennek a zsirosparasztnak még a bőre alatt is pénz van. Mondjanak amit akarnak, nem érdekel a véleményük, meg a lakógyűlésük, tőlem dönthetnek ahogy nekik tetszik, csak hagyjanak békén. Munka után beriglizem az ajtót, leülök a tévé elé, körbe pakolom magam sörrel, felerősítem a készülék hangját, hogy ne is halljam, miről esik szó a falakon túl. Ha őszinte akarok lenni, be kell vallanom, nem ilyennek képzeltem a városi életet. Nem, azért nem költözöm vissza, mert szégyellem a megfutamodást, hanem azért, mert nem akarom, hogy a gyerekeimnek végig kelljen járniuk a mi utunkat.

Az egyik nagyvárosunk lakásosztályának munkatársát hallgatom:

— Kár lenne tagadni, hogy az évek óta lakásra várakozók hangulatára kedvezőtlenül hat az ilyen mértékű urbanizáció. Sérti az igazságérzetüket, hogy miközben ők türelmesen várakoznak, a jobb anyagi lehetőségekkel rendelkezők a mellényzsebből kifizetik a lakás árát. Nehezíti a helyzetet, hogy nem készültünk fel megfelelően az urbanizációra.

★

R. székhelyközség végrehajtó bizottságának titkárával járjuk a néptelenedő falvakat.

— Akad olyan község — jegyzem a titkár szavait —, ahol néhány év alatt hatszázról kétszáz alá csökkent a lélekszám. Másutt pedig az okoz gondot, hogy a hetven lakosból a legfiatalabb is betöltötte már az ötvenedik életévét. Viszonylag sok magára maradt ember szorul anyagi segítségre és kevés az a heti egy-két óra, amit a társközségekben töltenek az orvosok. Sajnos, a társközségekben élő honfitársaink gondjain önerőből nem tudunk segíteni, hitegetni nem szabad őket, mert a meg nem tartott ígéretek csak rontják a közhangulatot. Egy-egy meg nem valósult boltfelújítás, vagy útépités után pedig érezhetően emelkedik az elköltözők száma. Szerintem az elnéptelenedés folyamatát nem szabad sürgetni, nemcsak azért, mert a falvakban élő honfitársaink a népgazdaság számára még ma is nélkülözhetetlen munkát végeznek, hanem emberi okok miatt sem. Inkább azon kell gondolkodni, miként javíthatnánk az életfeltételeket, mert az innen elköltözők lakásigénylőként jelennek meg a városokban. Ennek tudható be, hogy miközben a megyeszékhelyen ugrásszerűen emelkedett a lakásra várakozók száma, addig nálunk három év alatt kétszázötvenen jelentették be, hogy nem tartanak igényt elhált szüleik jó állapotban levő ingatlanára. Ennyi üres házzal pedig a legnagyobb erőfeszítésünk ellenére sem tudunk mit kezdeni.

Értékek enyésznek el. Meredek ösvényeken, gazzal benőtt kaptatókon kapaszkodunk a hegy oldalán levő L. társközségbe, az egykor négyszáz főt számláló faluba, ahol ma mindössze három háznak van lakója:

— Ház után érdeklődik? — szólít meg egy öregember. Amikor megtudja, hogy mi járatban vagyok, csak legyint, aztán csöndes szóval folytatja:

— Befellegzett már nekünk! Bennünket már csak az tart itt, hogy itt éltük le az életünket. Maradunk is addig, amíg onnan nem szólítanak — bök botjával a magasba —, aztán ha tíz év múlva erre vetődik valaki, csak a kidőlt falú házokról, meg a sirkertről tudja meg, hogy itt valaha emberek éltek.

Nagyszóval bocsát utunkra. Dudvával benőtt kertek, bereteszelt és lelakatolt ajtók, szélben himbálódzó ablakok, málló vonatlatú épületek jelzik, hogy hol nincs már nyoma az életnek.

Császár Nagy László

Tenyeredből megmondom

Vannak, akik csupán azért élnek le életüket egyetlen lakásban, mert minden porcikájuk irtózik a költözködéstől. F.-ék alighanem csúcstartók, hiszen tíz esztendő alatt a negyedik otthonukba cipelték cökmőjüket. Az Alföldről kerültek Pásztóra, szűk albérleti szobába. Szokatlan volt eleinte a meztelen hegyormok látványa, álmosította őket a levegő. Az állami gazdaság tehenészeti telepére szegődtek, s hamarosan pakolhattak, mert Mária-tanyán kaptak lakást. Igaz, a fala foszladozott, a gomorba viharok befűyültek a repedéseken, tetejét itt-ott kimarta az idő. Eső után cuppogott a víz a padlón, ahonnét négy oldalt fehér penészfoltok szaladtak felfelé. Az ember nekiállt: amikor végzett a fejjessel, habarcsot kavart, lyukakat foltozott betonnal. Életében nem volt kezében kőművespernyő, de megtanult vakolni. Felesége, aki munkahelyén a gazdaság jószágaival foglalatzkodott, a ház körül a sajátot gondozta: csirkéket nevelt, sertéseket tartott, s két hizómarhát abrikolt.

Néhány kilométerre a településtől nem volt unalmas életük.

Egy alkalommal a központ embere állított be. Újságolta, hogy Pásztón a gazdaság korszerű szolgálati lakásokat emel dolgozóinak. Nem sokat kell befizetni, van-e kedvük hozzá? F.-ék nem mondtak se igent, sem nemet. Amikor a Cserhát vonulatai mögött lebukott a nap és kékre festette az ég peremét, a gyerekek ágyba bújtak, a házaspár órákig diskurált a ház előtti farönkön ücsörögve. Menni, vagy maradni? Egyik oldalon a kényelem, a másikon a megszokottság, a háztájiból származó többletjövedelem. A beköltözés gondolata ott motoszkált a fejükben, míg döntéssé nem érlelődött. Ismét pakolhattak.

— Nem bántuk meg! — mormolja a gazda fekete mucibajusza alatt, s körbevezet a hevenyészve berendezett lakásban. Három szoba, konyha, mellékhelyiségek — két szinten. Fönt, apró erkélyről elénk tárul a Mátra nyugati oldala, ahonnét őszszel hűvös szelek görögnek alá, s ahová F.-ék hétköznapon a munkától, hét végeken a fáradságtól, még nem jutottak el.

— Majd a télen! Kivisszük a gyerekeket, onnét talán még a házunkat is látni — jegyzi meg a férfi, már lenn, a nappali üvegajtaja előtt. Kitarja, s a hűvös falak közé édes virágillat tödul be, ráfekszik a mellre, egészen megrészegít. Margaréták bókólnak fehér-sárga fejükkel, mint megannyi kíváncsi szem. A sorházakhoz darabka kert is tartozik. A mérlegelésnél fontos szempont volt. Gondosan kialakított ágyásokban paradicsom virít, paprika zöldell, uborka szúrós szára kúszik keresztül-kasul.

— Olajjal fűtünk. Drágább, mint a tanyán a szén és a fa, de kevesebb a baj vele, tisztább — mondja az asszony, akinek ügyes kezét asztalon, falon textíliák dicsérik.

F.-ék nehezen birkóznak az új környezettel. A szomszéd-tól csak egy fal választja el őket, megfér egymás mellett fejős és középvezető. A tanyára autóbusszon indulnak reggelente. Olyan korán, hogy még nyáron is pislákolnak az utcai közvilágítás lámpái.

— Kinn pár lépés volt az istálló, de nem azért mondom, hogy visszamennék — mosolyodik el az asszony. Az ő arcán gyorsan felfedezni az elégedettség jeleit. — Itt minden más, közel az üzletek, nem sajog a derekem a nagymosástól, szabad napon még moziba is eljuthatunk...

A fejő szavai a települést hozsannázzák. Pásztó, miként az ország nagyközségei, szépen fejlődik. Évek óta, s az itt élők bíznak abban, még sokáig az építők a főszereplők. A települést átszelő fűutat, amely a Mátrába irányuló forgalmat is szolgálja, két esztendeje túrták fel. Elterelték a járműveket, a bazalt kockakövek kupacokban álltak a járdán, torlaszokként a járókelők előtt. S mint ahogy lenni szokott, akadtak káromkodók Pásztón is, akik csak a törmelékkúpokat, a kellemetlenségeket vették észre. Szemüket ma elégedetten legeltetik a felújított úton.

A nagyközségben nem szokták meg a településfejlesztéssel együttjáró felfordulást.

★

„Mikor lesz Pásztó város? Tudja, hogy milyen fölösleges a kérdés? Hat éve nagy dérrrel-dúrral beharangozták, hogy a nagyközséget várossá kell fejleszteni. Aztán gyorsan lesöpörték a napirendről, még emlegetni sem volt szabad hivatalos fórumokon. Óvatosan most megint azt rebesgetik, a várossá válás folyamatát gyorsítani szükséges. Olyan ez, mint a lift, egyszer fenn, aztán lenn. Attól függ, hogy ki száll bele...” (Pásztói nagyközségi közös Tanács tagja.)

„Tervszerű településfejlesztésről beszélünk, amióta az eszem tudom. Rendezési tervek, ilyen, meg amolyan állásfoglalások... S a felszabadulás óta most készül az első általános iskola. Nekem eliheti, itt sem nézett televíziót mindenki minden este... Zsúfoltak a tantermek, tőlünk pedig olyan színvonalon kérik számon az oktató-nevelő munkát, amihez messze nincsenek meg a feltételek...!” (Pásztói általános iskolai tanár.)

„Megvan itt minden. Elégedetlenkedők pedig mindig akadnak. Nézze meg az új házakat, mikor raktak ilyenféleket? Mind

a három unokámnak építettünk, én mondom, hogy ilyen jó élete nem volt sohasem a pásztóiaknak...!" (A pásztói Béke Termelőszövetkezet nyugdíjasa.)

★

A nyári nap perzseli az aszfaltot. A délelőtt megszokott képei peregnek a pásztói utcákon. Az autóbuszokról a környező falvak lakói rebbennek szét ügyeket intézni járásbírószágra, járási hivatalba, vagy az üzletekbe igyekeznek. Az ÁFÉSZ áruháza előtt a létesítmény igazgatójába botlok. Ormótlan lemezajtón keresztül kalauzol kuckójába, s gyors mozdulattal törli le a homlokán gyöngyöző izzadságcseppeket.

— Van sikere a kedvezményes akciónak? — célzok a főbejáratnál rikoltó táblára.

— Hogyne! — vágja rá. — Népszerű az áruház. Salgótarjánból, Gyöngyösről is gyakran járnak vásárolni, nagy a forgalom...

Szakmai előadásnak is beillő monológ következik a nagyközség kereskedelmi ellátásáról. A legfőbb a vásárlók érdeke, s a kereskedő leleményessége. Nincs olyan hét, hogy az ide bétérőket ne fogadná meglepetés, többnyire a pénztárcájukat kímélő árleszállítás. Érvei kifogyhatatlanok, és melléje szívós. Legutóbb a könnyűipari gyár elfekvő készleteit nyolcvanszázalékos engedménnyel hozta Pásztóra, s adta tovább a vásárlóknak. Az irodán az ÁFÉSZ-elnök említette, hogy bővítik az áruházat, a település központjában megépült korszerű ABC-t pedig megirigyelhetné akármelyik város. Most a szakboltok bölcsőit ringatják.

— Jó úton haladunk — állítják a nagyközségi tanácson, s ezt nemcsak a szó valódi jelentése szerint értik. Fektetik az újabb közműveket. Hasznos községe után hatalmas víztározó körvonalai bontakoznak ki. Látványnak is pompás a völgykat-

lan, ahol hamarosan megállítják majd a hegyekből aláfutó patakot. Hogy a beruházás százmillióit elsősorban nem Pásztó ivóvízellátása érdekében költik? A nagyközség vezetékrendszerébe is jut majd elegendő ivóvíz innen, s persze az ipari üzemeknek.

Sokáig csak a mezőgazdaság jelentett kereseti lehetőséget a helyieknek. A vidéki ipartelepítés azonban Pásztót is elérte. Sorban letek otthonra a gyáregységek: az Üvegipari Művek Szerszám- és Készülékgyára, a Váci Kötöttárugyár telephelye, a Közlekedési Nyomda. A „váci kötött” zömmel az asszonyokat szólította el hazulról.

— Háztartásbeliekből váltak munkásnőkké dolgozóink, s a kezeik alól kikerülő termékek ma már számtalan országba eljutnak — mondja csendesen a gyáregység igazgatója. S, amint az ipar megjelent, az élet minden területén érezte hatását, a munkásszállítástól az egészségügyi ellátásig, a kultúrától az üzletek nyitvatartásáig.

S ha a „lift” jelenleg áll is, a nagyközség fogcsikorgatva készül a rangosabb szerepkörre. A VI. ötéves tervben legjelentősebb feladat a járás betegeit ellátó kórház rekonstrukciója.

Ami itt is legkevesebb, a pénz.

— Ismerve a népgazdaság lehetőségeit, különösebb panaszra nem lehet ok, hiszen a legszükségesebbekre rendelkezésre áll a fedezet — mondja D. Lászlóné, a környék országgyűlési képviselője. Azok közé tartozik, akik szabad idejüket szinte kizárólag a település holnapjára fordítják. A jövő Pásztója esetében ez a közvetlen holnap gyakran csak két-három évet jelent: sebesebb a változások.

A benzinkút felé tartva ott a Kiváló termelőszövetkezet címmel kitüntetett közös gazdaság kertészete. Évekig primórt termeltek, a február végi fagyokban fóliát húztak csóvázra az asszonyok, gémberegett ujjakkal babráltak, míg minden a helyére került, s hőmérőt lesve igyekeztek csongrádi, baranyai

Változások és remények

Kellene egy statisztikát készíteni, mi manapság a leggyakrabban visszaköszönő téma a napi sajtóban. Úgy vélem, a településfejlesztéssel foglalkozó cikkek alighanem dobogós helyezést érdének el. E föltevést erősítendő, íme a magánmegfigyelésem: egyetlen hét leforgása alatt több mint egy tucat írás foglalkozott az említett témával. Vagy több! Néhány lap olvasója vagyok ugyanis, nem pedig hivatásos sajtófigyelő.

E „kampányra” többféle magyarázat is adható. Szolgálhat ez a cikkdömping afféle háttéranyagként is, elvégre a Minisztertanács néhány hónappal ezelőtt hozott határozatot az éppen tíz évvel ezelőtt elfogadott településfejlesztési koncepció módosításáról. A híradások szerint pedig a következő év végéig kell a megújított, a változó körülményekhez igazított elképzeléseket az Állami Tervbizottság elé terjeszteni. A naponta visszaköszönő témára persze van más magyarázat is. Ez az úgy a szó legszorosabb értelmében véve is közügy, amely mindenkit érint, ha nem is mindenkit érdekel.

A zsebünkről van ugyanis szó.

Lássunk előbb egy kis statisztikát, hol is élünk? Az elmúlt években megszaporodott — kilencvenhatra nőtt — a városok száma; 1429 községnek van

önálló tanácsa; a 714 községi közös tanácshoz pedig 2311 falu tartozik. A fentebb leírt magánfigyelésem egyik részlete — tudniillik, a sajtóközlemények zöme a falvakkal foglalkozik — következhet ezekből az adatokból is. A falutéma „túltengésének” sokkal valószínűbb oka azonban éppen az, ami a településfejlesztési koncepció felülvizsgálásához vezetett: aránytalanságok, ellentmondások jelentkeztek a településfejlesztésben.

Talán mondani is fölösleges, a falu hátrányára. S, hogy a falu mennyire meghatározója a településstruktúrához és -fejlesztés komplex gondjának, azt érzékeltetik a következők is. Nevezetesen: az elmúlt tíz esztendőben csaknem kétszázal emelkedett az olyan települések száma, amelyeknek a lakossága nem éri el az ötszázat. Olvashattam ez ügyben konkrétabb adatot is: ugyanebben az időszakban Szolnok megyében „az aprófalvak népességének 18 százaléka keresett magának új lakóhelyet”. S, hogy mennyire zsebbevágó ez a nagy népvándorlás, arra megintcsak beszédes számok sorát lehetne idézni, de hadd utaljak csupán a „legbőbeszédűbbre”. A legmeghökkenetűbbre, a legmellbevágóbbra! Egyetlen Budapestre költöző családnak cirka másfél millió forintjába kerül a népgazdaságnak — ha úgy tetszik, a településfejlesztés költségvetésének — a megyeszékhelyeken a szükséges infrastruktúra árából való részesedés csak (?) egymillió körül van.

A koncepció fölülvizsgálásának, a változás reményének éppen ez a jelentősége, hogy végre itt a felismerés: másként is el lehet költöni ezt a pénzt. Ezt és nem többet, mert több nincs is. Az elosztás helyesebb arányainak megteremtésével tehát kettős lehet a cél: hétköznapi gyakorlattá kell válni a mostanság egyre divatosabbá váló kifejezés, a települések népességmegtartó szerepét; ezzel pedig elkerülhető a városok már-már egészségtelen felduzzasztása. Azaz, a kisebb településeken kell megteremteni a helybenmaradást domináló jó közérzetet, mintsem újabb terheket rakni a városok nyakába. Az utóbbit ráadásul meglehetősen drágán.

S, hogy miért ment, (és megy?) ez a lakóhelyében csalatkozott ringóteger ember a városba, ahhoz számos adalékot szolgáltat a Palócföld mostani számának több riportalánya is. Felmelegítésükre és kiegészítésükre egyszerű ok készlet: a „menekülés” indítékainak ismerete egyfajta mankó is a cselekvéshez. A változáshoz. A megjelölt életképeinkben felemlegetteken túl íme egy másik példa: a megyeszékhelytől negyven kilométerre levő faluból ingázó munkásnak és diáknak, az ügyes-bajos dolgait intézőknek két-három óra az út a városba. A buszok és a vonatok csatlakozása között semmire sem használható félórás, egyórás „lyukak” vannak; a vonat a huszadik század végén óránként harminc kilométeres sebességgel „szá-

kertészekkel versenyre kelni. Feladták, mert gazdaságtalannak bizonyult a zöldség. Most szegfű virul a koraiak helyén. Jobban is illik ez Pásztóhoz.

A Cserhát vendéglő asztalain mégis rubinszinű kardvirágok ágaskodnak. Sarkig tárva a bejárati ajtó, hívogatja az utazót. A beruházás hajdan nagy port vert fel. A téesz, később az ÁFÉSZ volt a gazdája, majd átkerült a megyei vendéglátó vállalatához.

Az étlapot az üzletvezető fekteti elénk. Negyven-ötvenféle étel: szárnyasok, birkapörkölt, palóc specialitások. Összefut a nyál az ember szájában.

— A presszóban gyakran tartunk rendezvényeket, főként a délutáni órákban, irodalmi pódiummal is próbálkozunk hamarosan — magyarázza. Igényekről beszél. Meglevőekről és olyanokról, amelyeket ébresztgetni kell. A pásztóiak igényesek, s vágyuk, hogy idővel várossá nyilvánítsák a települést. Azt is tudják: ez nem határozat kérdése csupán.

A feltételeket kell megteremteni először hozzá, nem a címet...

★

A Cserhátot keresztülszelő műút vadregényes tájon át vezet. A padkán gyalogos, hátizsákos turisták húzódnak félre óvatosan. A bitumen fölé hajló fák nyújtanak némi enyhét a melegben, lombkoronájuk rezdületlen. Apró és csendes falvakon át kanyarog az út, míg fel nem tűnik a helységnevjelző tábla: „Szécsény”.

A szécsényiek nagy lokálpatrióták. Helytörténeti kiadványuk rendszeresen napvilágot lát, a környéken számos régészeti érdekességre bukkantak. A Kubinyi Ferencről elnevezett múzeum pedig idegenforgalmi megállóhely. Az egykori, restaurált kastély előtti réten 1705-ben tartották az országgyűlést, ahol II.

Rákóczi Ferencet fejedelemmé választották. Némi túlzással, Szécsényben minden „II. Rákóczi Ferenc”. A könyvtár, a termelőszövetkezet, a művelődési otthon.

A nagyközség két esztendeje még járási székhely volt. A közigazgatás átszervezésével e tisztétől kénytelen volt búcsúzni. Persze mindössze annyi történt, hogy néhány középület megüresedett, a hatóságok, szervezetek elköltöztek. A szécsényiek mindebből — néhány tucat tisztviselőt leszámítva — vajmi keveset észleltek.

— Talán még jobb is — mondja K. András, a helyi szolgáltatóipari szövetkezet alkalmazottja. — Túl közel volt a „járás”, körülbelül kétszáz méterre, s gyakoriak voltak a „vendégek”...

A tanácson ugyancsak úgy tűnik, kevés idő szükségeltetett az új helyzethez való igazodásra. Gyorsan ocsúdtak. Töprengésre a VI. ötéves terv feladatainak kidolgozása egyébként sem engedett túl sok időt.

— Folytatjuk a telepszerű lakások építését, húsz célcsoportos és harminc OTP-lakás kivitelezése a terv. Szükség van új személtrepre, bővítjük a közműveket. A legjelentősebb vállalkozás a művelődési központ lesz, jelenlegi áron is több mint harmincmillióba kerül — sorolja Ceglédi János, a nagyközségi közös tanács végrehajtó bizottságának titkára.

A művelődési központ több mint évtizede valamennyi falugyűlésen, tanácstagi beszámolóban morgásra adott okot. A jelenlegi korszerűtlen, zsúfolt, kevés a hely a kultúra új formáinak meghonosítására. Járási székhelyként a ház a környező községek életére is kihatással volt, kiállítások, rendezvények követték egymást. A falakat azonban régen kinőtték...

S aki „kiszorul” a művelődési központból, a település szívében fekvő Rákóczi étteremben és Omnia eszpresszóban veri el idejét. Az egység a közétkeztetésből is jelentős részt vállal magára, de az elmúlt években a terített asztalokhoz ülők a koszos abroszok, ürítetlen hamutartók és a gyér választék miatt dohog-

guld”; s a csigatempó miatt kétszer olyan hosszúnak tűnő utat enyhén fogalmazva is kulturálatlan körülmények között kénytelen az ember végigszemlél. Ugyancsak — a létfontosságú! — utazásnál maradva: egy bevásárlásra, vagy más kurta ügyintézésre Salgótarjánba érkezett (rendelt) polgár egész délelőtt az állomáson kénytelen lézengeni. Egy megyeszékhelyről ugyanis reggel fél nyolc és déli háromnegyed tizenkettő között nem indul vonat!!!

Bagatell ügy. De meglehetősen súlyos érv lehet a sokba kerülő döntéshez: megunták már a család a kínlódat, költözik! S bár vegye meg — a később megvilágítandó módon megszerzett — készpénzért a lakást, mint Császár Nagy László riportalanya — az iskolát, az óvodát, a járdát, az ABC-áruházat, meg mindenféle más járulékos beruházást fizethet a város. Vásárolni, persze az otthonmaradóknak is kell, igaz a jó utazási feltételek esetén csupán az alapellátás megteremtése is elegendő. Nem akartam hinni a füllemnek, amikor egy szövetkezeti vezetővel tartott rádióműsorban hallottam a kérdést: Kivonultak-e az ÁFÉSZ-ek a kislelőhelyekből? A tagadásra pedig ott volt a replika: sok helyütt a vegyesboltok mégis úgy néznek ki, mint ötven évvel ezelőtt. Az alapellátás kategóriája pedig? Némely megye statisztikája szerint minden rendben, a gyakorlat pedig egészen mást bizonyít.

Íme, az újabb érv a kisteleplésről való „menekülés” mellett; ami egyben adalék is a teendő hosszú, most ko-

rántsem teljességgel részletezett sorához.

A rendelkezésre álló anyagi eszközök arányosabb elosztásával — tehát a kisebb településeknek juttatott több pénzzel — megteremthető az egészségesebb településszerkezet. S ez nemcsak a városok (tehermentesítése érdekében fontos! Legalább ilyen számottevő, hogy a jó közérzet, s a helybenmaradás eredményeként tetemes „hozadékhoz” jut a népgazdaság. Ne részletezzük most a kisteleplések zöldség- és gyümölcscellatásában betöltött kiemelkedő szerepét, de hadd jegezzünk meg egyetlen apróságot: a helybenmaradó megtermeszteti a magát, a városba költöző pedig veszi a kosarát, megy a piacra. Vevőként kér — a megtermesztett kevesebből. Még a piac pusztá „tehermentesítése” is — hát még a főlöszleg értékesítése! — a népességmegtartás, az arányosabb településfejlesztés mellett szól. Akárcsak sok más. Rossz rá gondolni, mi lenne, ha a rossz közérzet, a külvilágtól való elzárás, a gyerekek jövőjének féltése, a kritikán aluli alapellátás „eredményeként” a kistenyésztők zöme is indulna a városba. Bármilyen hihetetlen is, hozzáértő közigazdászok mutatták ki: ha a háztáji és kisegítő gazdaságokból származó állattal nem számolhatna a népgazdaság, a hasonló mennyiség elhelyezését megteremtő állami beruházásokra egy egész tervciklus pénzüsszege sem lenne elegendő.

E kurta cikkben természetszerűleg minden összefüggés nem világítható

meg, az önkényes példák azonban bizonyára érzékeltetik: éppen időszzerű a településfejlesztési koncepció felülvizsgálata. Mi több: talán a tizedik évfordulót sem kellett volna megvárni, és akkor kevesebb lett volna a változás ára is. Ami persze a tempót illeti, az most sem valami nagy. Az országgyűlés legutóbbi ülésének kapcsán is felpanaszolták, hogy kevés még a kézzelfogható bizonyíték a falvaknak juttatandó „több”-re. Somogy megyéről meg azt olvasom: „Ebben az ötéves tervben a községek fejlesztésére a központi pénzalapok 18,1 százalékát szánják, az előző 12,5 százalékkal szemben”. S mi erre a reakció? Keserű Ernő idéz egy országgyűlési képviselőt: „Ez a szétosztás még mindig nem egészséges mértékű, kevés ahhoz, hogy elindítsa a szükséges megújulást a falvak százaiban”. Kétkedésért azonban nem kell messzire menni. Nógrádi községek tanácselnöke néz rám: „Nem valami nagyon tapasztaljuk, hogy többet kapnánk!”

Itt van tehát egy jó lehetőség, élni kell vele; gyakorlati tettekkel kell igazolni a reményeket! S akkor talán mihamarabb valóság lesz, amit M. Szabó Gyula egy jegyzetében címében fogalmazott meg: „Falvakban élni”. Élni és nem lakni — a kettő között ki mondhatatlanul nagy a különbség.

Az utóbbi ugyanis nekem kissé átmeneti jelleget sugall. Ideiglenesnek érzem.

Kelemen Gábor

tak. Bizonyára hozzájárult ehhez a személyzet és a vezetők gyakori cseréje is.

— Érdeemes összevetni a korábbiakat a mai tapasztalatokkal — jegyzi meg Szelcsik Pál, az ÁFÉSZ elnöke. A *Vásárlók könyve* lapjainak másodpéldányait sorakoztatja fel bizonyítékként. Szinte kizárólag dicsérettől hemzsegek; pompásan érezte magát Szécsényben a budapesti természetjárók csoportja, a bagi nyugdíjas házaspár, s a többiek.

Vajon miként érzik magukat Szécsényben a szécsényiek?

★

Három éve költöztek D.-ék a Magyar utca egyik négyemeletes tömbjébe. Ízlésesen rendezték be a lakást, az előszobafalat mutatják: saját ötlet, saját kivitelezés, az erkélyen gyalulta a férfi, pirosra mázolták a deszkákat, csavarokkal erősítettek rá tükröt, fogasokat. Megvásárolni egyébként sem tudták volna hol.

— A Skálával nagyot javult az ellátás, itt a lakótelepen kényelmes az élet — ejt el egy mondatot a szűkszavú feleség. Szemközt a tavaly átadott tizenkét tantermes általános iskola — a nagyobb gyerek ősszel oda jár majd. Az ablakok porosan csillognak, a nyári szünetet a játszótér pezsgő élete is mutatja.

D. az ELZETT helyi gyáregységében dolgozik. Korábban a megyeszékhelyre járt, de mivel itt is megkapta ugyanazt a pénzt, három éve állást változtatott.

— Az utazással rengeteg idő ment pocsékba. A családdal alig lehettem együtt, a gyerekeknek pedig hiányzik az apa... — magyarázza a családfő, miért az ELZETT-et választotta.

A nagszobában kényelmes heverők, műbőr fotelek, a nemrég cserélt televízió, a szekrény sor polcain állandó díszként néhány könyv, csiszolt falú pohárkészletek, törékeny porcelánfigurák társaságában.

— A tévé az egyetlen szórakozásunk, időnként édesapámékhöz megyünk el — mondja a nő, aki gyermekgondozási szabadságát tölti. Nem unatkozik. Az erkélyen kitergetett pelenkák, a patyolattiszta lakás elárulja, mivel tölti a délelőttöt.

A szomszédokkal a kapcsolat a köszönőviszonyt alig haladja meg. Jöttek ide lakni Nógrádszakálból, Varsányból, Endrefalváról, s a családi házhoz, kerthez szokott ember nehezen viseli az emeletes világot.

— Kocsira gyűjtünk! A pénz lassan csordogál, hiányzik az asszony keresete. Most vettünk bérbé egy darabka földet a falu szélén, azzal pótolgatjuk a háztartást, a friss levegő sem árt. Nézz meg a gyereket! — mutat D. a két éves kislányra, akinek csokoládébarna arcából kivillannak apró, fehér fogai.

Szécsény lehetőségei alkalmasak a lendületes fejlődéshez. Szellős a nagyközség, megmaradt műemléképületei sajátos hangulatot árasztanak, s úgy tűnik, a járási székhely szerepköre megszűnését nem sajnálják. Az átmenő forgalom ugyanolyan, mint előtte. S megmaradt a szécsényi vásár is, amely országos esemény: Varsányból, Rimócról a hónap első hétfőjén már hajnalban hajtják a jószágokat, a kirakodók előző este verik a sátrak csövázatát, s szálloda, panzió híján a személygépkocsiban töltik az éjszakát. A vásárban reggel ezrek forognak.

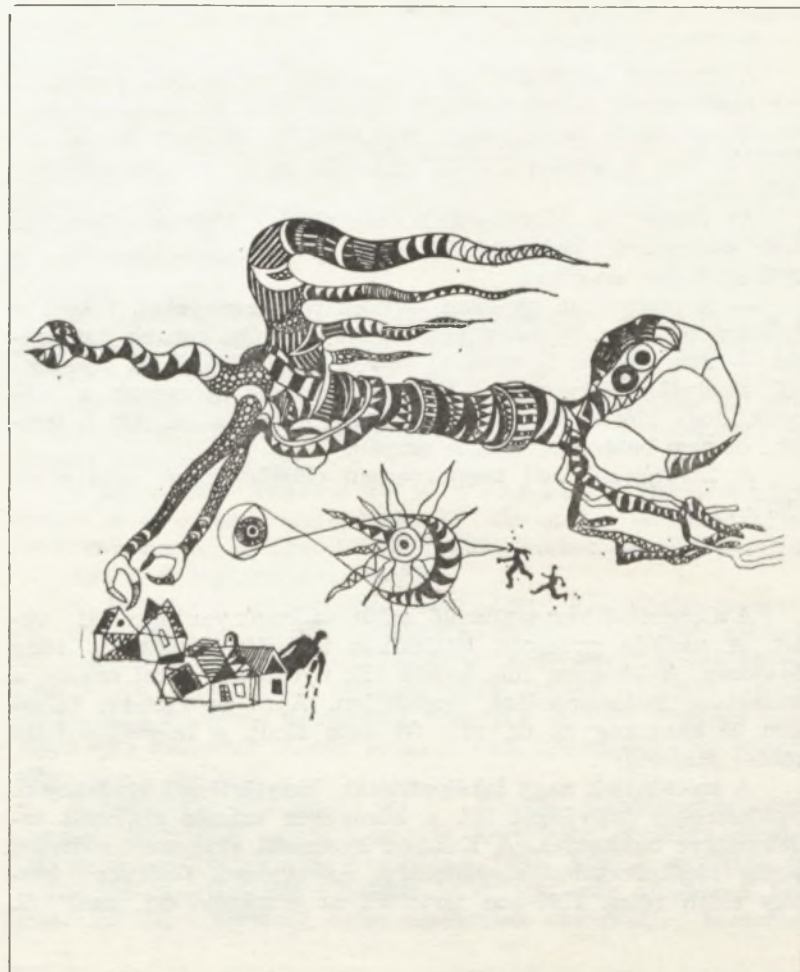
Színes kavalkád, alkalmi bővílárakkal. Narancssárga és püspöklila kötött pulóverek, farmernadrágok és -öltönyök minden méretben.

— Mama, ezt nézze! — tolja egy öregasszony orra elé portékáját a köpcös árus. Az azonban mással van elfoglalva. A sáttorsor végén cigányasszonyok perlekednek. Az egyik elkapja egy arra sétáló középkorú férfi kezét: — Drágaságom, megmondom a tenyeredből a jövőt! — Hasztalan a próbálkozás.

Hiszen, ha ilyen egyszerűen menne Szécsény jövőjéről is a képalkotás. Nem kell hozzá kártya sem: a nagyközség hosszú életre számíthat, és sok gonddal kell megküzdnie. Félúton a két város, Balassagyarmat és Salgótarján között egyre inkább kötelező megállónak számít.

★

Nógrád megye nyugati csücskében, Rétságon ellenkező a helyzet. Járási székhely, nagyközség, de mintha a megyei pén-

zekből ide kevesebb jutott volna. Itt is a többszintes családi házak uralkodnak, tucatnyi telepszerű lakótömb jelent fejleszhető magot. Társközségei — Tolmács és Bánk — a két véglet. Bánk, a vízi falu, tópartján hétvégi házak százai, a rétságiak is szívesen töltik itt idejüket. Motel, vízisínpad, tájház — útikönyvekben néhány sor. Rétságról kevesebb kívánkozik a turistákat eligazító lapokra. Tolmács pedig maga a csend.

A nyár elején a televízió riportfilmet forgatott a nagyközségben. A főszereplő a víz volt. Az ihatatlan, a vezetéket evő víz. A tanácsiak válasza: — Ha majd a Nyugat-nógrádi Regionális Vízmű elkészül, pont kerül az ivóvízgondokra Rétságban is...

Addig a boltokban nagy tételekben fogy a kristályvíz és a sör. Utóbbi főként a nemrég nyílt, szemre is tetszetős sörözőben, ahol olyan a zsúfoltság, mint a futballrangadón.

— Máshová nemigen mehetünk. Sivár kis falu a miénk — mondja H. Tamás, a helyi építőipari társulás vízvezeték-szerelője. Fiatalember, alig túl a húszon, közelebbi tervei között nem szerepel a családalapítás.

— Lakás kellene előbb! — sóhajt. — Kiutalást aligha nyomnak a kezembe a tanácson, ahhoz meg lusta vagyok, hogy telket nézzek, alapárkot ássak, családi házat emeljek...

A magánerőből való otthonteremtés egyébként mind a három nagyközségben fő napirend. A tanácsok telekkiosztási vázrajzokat rendelnek a földhivataloktól, pénzt terveznek a legszükségesebb közművekre, minimálisan burkolt utakra. Ez az jár együtt, hogy a telkek használati díja a korábbinak többszörösére emelkedik.

— Az épít, akinek pénze van! — kommentálja az egyik tanácstag.

A tapasztalat más. Az vág neki a családi ház építésének, akinek kevés a tőkéje, számol a családtagokkal, munkatársakkal, C-menetlévéllel, kedvezményes anyagokkal, OTP-hitellel.

V.-eknek egycsapásra ment. Szolgálati lakást kaptak. A feleség óvónő.

— Sok a gyerek nálunk is. Zsúfolt az óvodánk, nem szép azt mondani, de télen alkalmanként örülünk, ha néhány gyerek meghülés miatt otthon marad. A többi kényelmesebben elfér...

Nekik még nincs gyerekük, pedig öt éve házasok.

— Szeretnénk előbb élni keveset. Utazni, menni, szórakozni, miként a pénztárcánk engedi. Bejártuk már Ausztriát, Olaszországot, Jugoszláviát. A legtöbb magyar városban is megfordultunk. Igaz, takarékbetétünk csak kora ősztől nyár elejéig van. Igyekezünk spórolni. Gyerek? Talán majd jövőre — mosolyodik el zavarában a fiatalasszony, s a gőzölgő kávéból néhány csepp az asztalra kerül. Rongyért szalad, letörlő.

— Esténként egyedül vagyunk. Néha nagyokat kószálunk. Korábban össze-összejöttünk a kollégákkal, de abbamaradtak a közös, s olykor fárasztó programok. Elég, ha látjuk egymást napközben. Alkalmanként bekukkantunk a művelődési házba, de tényleg nagyon ritkán, kevés a vonzó program — folytatja.

Rétság újabban ipari üzemével is magára hívja a figyelmet. Néhány gyáregység, ipari szövetkezet visszazippantott valamit abból a munkaerőből, amely reggelente Vácra, Budapestre indult. Ahhoz egyelőre erőtlén a település, hogy elartsa saját lakóit, s megélhetési lehetőséget kínáljon a vonzáskörzetnek is. Mint közgazdasági központ pedig nem valami csábító.

★

Három nagyközség — többnyire azonos vonásokkal, s alapjaiban eltérő nehézségekkel. A kiindulópont: betölteni egy-egy körzet differenciált ellátásának szerepét, biztos jövőt nyújtani az itt élőknek. A statisztikák sok mindenre felhívják a figyelmet, főként a temérdek tennivalóra, amelyek nélkülözhetetlenek, ha Pásztó, Szécsény és Rétság a fejlődés következő szintjét célozza.

Mi ez a szint?

Gyakran a pontos meghatározás is hiányzik. Nem pótolja ezt önmagában sem középtávú fejlesztési terv, sem a baráti, nem hivatalos összejövetelek közepette szőtt ábrándok.

A nagyközségek véleményéből kitűnik, hogy a kulcskérdés a helyi ipar. Ereje sokszorozhatja a települések gyarapítására biztosított erőket, lendítője lehet a falvak képe formálásának. Mert a legnagyobb jóindulat mellett is falvakról van még szó. Tömött és alkalmanként hiányzó gyermeklétesítményekkel, az igényekhez mérten lassan csordogáló fejlesztési forrásokkal, felújításra, vagy korszerűsítésre váró utakkal, régóta kívánt közművekkel, jogos lakásigénylőkkel.

Az elmúlt évtizedek nagyközségépítésének eredményei azonban tagadhatatlanok. Korabeli merész jóslatokat is túlszárnyalt a változás. Természetes, hogy a településfejlesztés üteme nem lehet erőltetett: gátat szabnak, befolyásolják az ország lehetőségei.

A jövő biztosítéka a szándék, s az a figyelem, amely a három nagyközségre irányul. Minden bizonnyal a két város árnyékában is arányosan részesülnek e települések a fejlesztésre fordítható összegekből.

Az alapokat felemelték, van mire építeni...

M. Szabó Gyula

Városkörnyéken

Frissen bitumenezett kocsit húzódik a falu közepén. Bal oldalt daliás ház; „Üjgazdagné” csörögve zárja be az ajtót, s bögyösen lépked le a betonrácison. Vele szemközt, az út másik oldalán helyi népviseletbe öltözött hatvanéves „menyecske” ereszt a vizet. Nyomás csapból virágmintásra zománczott vödörbe.

Autó dudál! Félrehúzódik. Vajszerű Skoda söpör el mellettem, fölfénylik teteje a napsütéstől. Kifut a házak közül, az erdőben tűnik el. Alkalmasint a közeli városba tart.

★

Kétezerkétszáz lelkes falu Kazár, légvonalban legföljebb három kilométerre a megyeszékhelytől. Bizvást gondolható, hogy ránehezedik köz- és vasárnapjaira a „városkörnyékiség” néven nevezett állapot minden nyűgje, kolonca.

Négyszáz fős könnyűipari üzem (varroda) és egy majdnem háromszáz fős tsz kínál helybeli munkaalkalmat. Ezzel fontos szerepet töltenek be egy viszonylag újszerű faktor, a „népeségmegtartó képesség” fejlesztésében. Ami kiváltképp a mostani középtávú terv szakaszában kerül a figyelem középpontjába. A megye és a járás illetékesei mind masszívabbá próbálják tömöríteni a gátat a városba való áramlás előtt. Mert a beköltözéseknek mérhetetlen „anyagi vonzata” van, s egyéb bonyodalmakkal is jár.

A falu neve a viszonylag jó népeségmegtartó községek lajstromára írható fel. Idén senki nem kérte lakcímváltozásának bejegyzését a tanácson elköltözés miatt. Helyi építési engedélyt viszont tizenhárom adtak ki a tanácsi vezetők. Így most összesen huszonhat új ház falait húzzák föl a faluban, annyit, mint 1965. és 1968. között összesen. Persze elő lehet keresni másféle adatokat is. A községben száz lakásra háromszázhat ember jutott a legutóbbi fölméréskor. (A megyében kétszáznyolcvanegy, az országban kétszáznyolcvannégy fős átlagról beszél a statisztika. Ugyanakkor száz lakásra az országban százhat, a megyében száztíz, a faluban viszont csak kilencvennyolc familia ju-

tott. Tehát ha háromfős családokat veszünk alapul: tizenöt; ha négyfős háznéppel számolunk: tizenegy lakás üres — legálábbis állandó lakó nélküli — a településen).

★

— Régebben, aki beköltözött a városba, munkaerőként elveszett. Most már nem ez a jellemző.

Magas, karcú asszony a gyáregység vezetője; fehér köpenye alatt talpig feketében.

— A beköltözéshez elsősorban sok pénz kell. Ez adja meg a választási lehetőséget arra, hogy menjenek vagy maradjanak. Elég pénze csak annak van, akit a szülei támogatnak. Ehhez az kell még, hogy a férj Nagybátyonban vagy Salgótarjánban dolgozzon, ő már odaház.

Tizennégy éve építették fel a faluszéli kis üzemet, amelyért a karcú, őszülő asszony felelős. Melegítőöltönyököt szabnak, gépelnek benne a varrónők. Csaknem százan mindig gyesen vannak, vagy betegek. A dolgozó háromszáz főnek körülbelül a fele helybeli, a többiek húsz kilométer sugarú „vonzáskörzetből” buszoznak be naponta. Újabban a „vonzáskörzetbe” tartozik maga a megyeszékhely is. Onnan reggelente öt nő jár be — pontosabban: vissza — dolgozni, régi, megszokott munkahelyére.

— Úgy látom én, hogy akik beköltöztek, nem nagyon találják a helyüket odabenn. Vissza-visszakacsintgatnak. V.-né például több mint két éve bement, de majdnem mindegyik hét végét itt töltik a szülőknél. Nemrég meghalt egy öregember, a háza megüresedett. Úgy hallottam, V.-ék érdeklődtek utána... De ezt csak hallottam innen-onnan! Lehet, hogy nem így van.

Hosszú tárgyalásztalnál ülünk szemben egymással. Az üzem vezetője egyik kezével rákönyököl a fényezett deszkalapra, másikkal élénken gesztikulálva szemlélteti bizonytalanságát.

— Vagy ott van B.-né. Idén költöztek be a városba. Lassan egy fél éve ott élnek, de az itteni házukat még nem adták el. Hét végeken ők is visszajárnak. B.-né állítólag azt mondta, megmondolják még, hogy végleg beköltözzenek-e.

— Mi az előnye annak, hogy itt maradnak?

— A megszokás. Meg aztán itt hozzájutnak a kiegészítéshez zöldségből, gyümölcsből, baromfiból. Ezekkel szeretnek is foglalkozni munka után.

A fehérköpenyes asszony hangja itt bizalmasabbra vált, közelebb hajol.

— És az az igazság, hogy a férjeket, főleg a fizikaiakat a napi munka után a falu . . . szóval, jobb irányba tereli.

— Mert a „bűnös város” . . . ?

Összehúzza szemét, széttárja tenyerét. Mindezt önkényesen „igenlő” válasznak könyvelem el. Lapozok egyet a noteszomban, az üres lapra fektetem a tollat, s az üzemvezetőre nézek.

— Ön hol lakik?

Hirtelen hátradől a széken, s fejcsóválás közepette kettőt is legyint.

— Ó, az én helyzetem nem illik ide . . . az egészen más.

Érzem — látván a fekete ruhát —, hogy a további faggatózás friss hegeket szaglatna föl.

★

— Csak napi egy órát buszozok, ezt könnyen elviselem. Fönt lakunk a Platón, ha onnan például a TIGÁZ-hoz járnék le, akkor se sokkal hamarabb tenném meg az utat, mert a buszmegállóban a helyijáratokról is át kell szállni.

E kerek válasz hallatán örömmel konstátálom, hogy V.-né végre-valahára elfelejtette, hogy most „nyilatkozik”. Piknikus alkátú, mosolygós fiatalasszony. Belsőszülött a faluban. Két és fél éve költözködtek el a szülei vásárolta öröklakásba. Egy akkor bölcsődés korú gyereket vittek magukkal, csemetéjüknek rögtön helyet is találtak. Így V.-né szinte megszakítás nélkül folytatta munkáját — a bérszámfejtést — faluja üzemében.

— Bent a városban nem is igen találna ilyen munkalehetőséget.

— De igen. Volna bent is ilyen lehetőségem. De nem akarok innen elmenni, mert ezt megszoktam. Jók a kollégák, szeretnek. Ha sok a munka, megosztjuk egymást közt . . .

Gondolkodik; szótlanul várom, hogy túllépje a sztereotípiákat. De az én türelmem fog el hamarabb.

— Mondják, hogy egy itteni ház után érdeklődtek.

Meglepődik „fölkészültségemen”.

— A férjem kíváncsiok vissza. Ő is itt született. Hiányzik neki a kinti munka, de főleg a garázs, a műhely. Ő autószerelő a bányánál.

— Ezért járnak haza hétvégeken?

— Nemcsak ezért.

Szünetet tart, mintha azon medítalna, elmondja-e. Én türelmesen várok, közben kézbe veszem és tüzetesen megvizsgálom a „Váci Kötöttárugyár” föliratú reklámhamutartót.

— Ott még a szomszédok sem olyanok, mint itt . . . Csak bezárják az ajtót, és megszűnt nekik minden. Lehet, hogy azért, mert idősebbek? . . . mert nyugdíjasok? . . . Vagy mert mink később költöttünk be a házba? . . . Itt a faluban az ember csak kiállt a kapuba, és mindjárt akadt beszédpartner.

— A gyerek hogy bírja?

— Neki vannak barátai a Platón. Ha kimegy, mindjárt a többiek között látom. De most, a nyári szünetben már több mint egy hónapja itt lakik mamánál. Jól érzi magát itt is, haza se akar jönni.

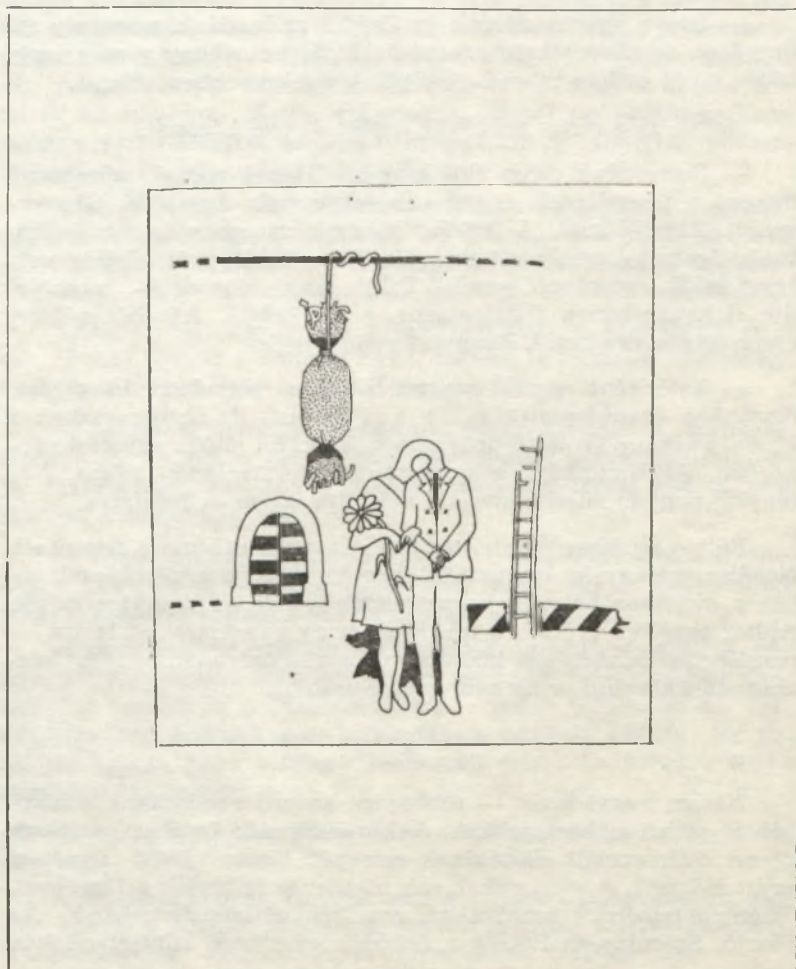
— És maguk, hogy viselik el a szabad időt ott bent, az „idegen” városban?

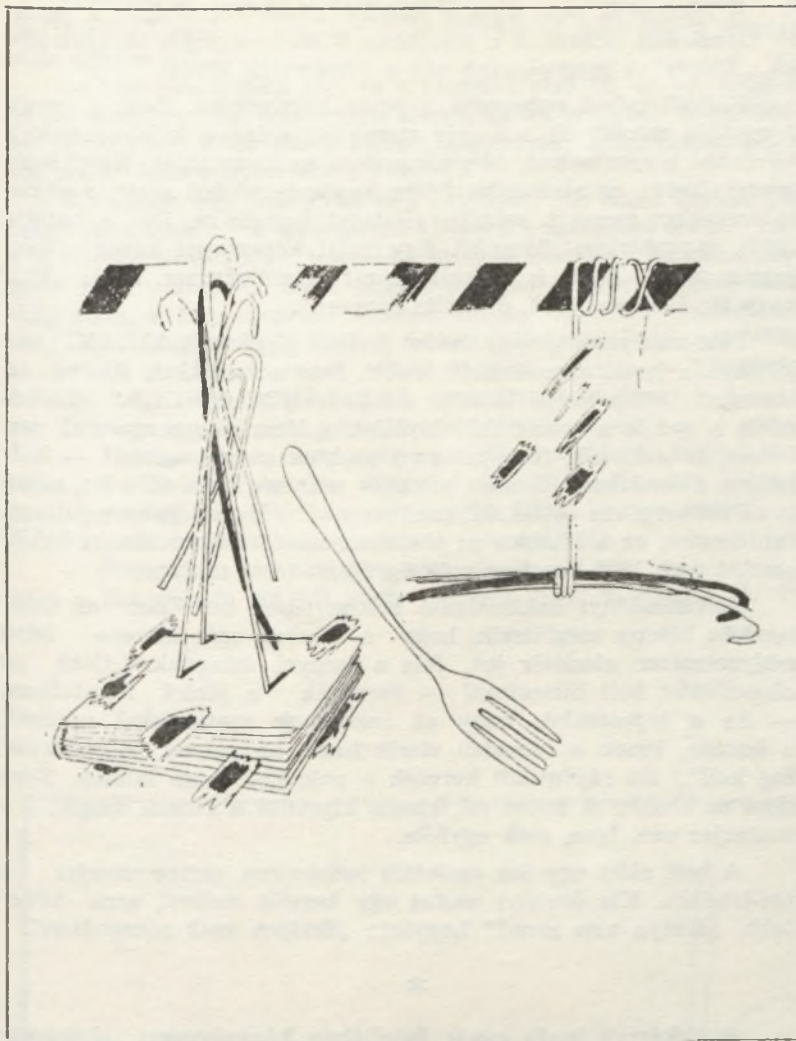
Egy pillanatra összecsomózza homlokán a bőrt, mintha zavarná a kissé sajnálkozó kérdés. Ő nem panaszra termett.

— Gyakran el szoktunk menni táncolni a Salgóba. Meg diszkókba. Diszkót itt a faluban is szoktam szervezni. A kultúrház évekig zárva volt, de most másfél éve megnyílt. A mi gyáregységünk a gazdája, így szállhatok be én is mindenbe. Újra megalakult a tánccsoport is, szóval most van élet megint.

★

— Én nagyon jól érzem magam bent a városban. Lehet, hogy csak az első hónapok öröme ez, de most nagyon elégedett vagyok. Ajánlom is mindenkinek: aki teheti, költözzön be.

B-né, a varrónő határozottan és láthatólag őszintén beszél. Februárban a férje révén öröklakást kaptak a bányavállalattól. Szoba-konyhás házikójukban a nagyobbik fiukat tizenhat esztendeig, a kisebbiket hét évig nevelték. Most egy háromszobás, összkomfortos otthonban élhetnek. Érthető, hogy boldognak érzi magát a karcsú, barna asszony.

— Korábban el se tudtam volna képzelni ekkora kényelmet. Főzök, mosok most is, mint régebben. Csak sokkal könnyebben, és sokkal hamarabb végzek. Már a tévéhez is oda tudok ülni.

Ez már „túl idillikus” kép, megpróbálom valósábra igazítani.

— De most már nincs zöldség a kertből, csirke, disznó az ólból!

— A zöldséghez kellett mag, az állathoz kellett élelem — és a rengeteg munka. Úgyhogy nem volt nyereséges. Most szinte ugyanannyiból kijövünk, kevesebb fáradsággal.

Karba tett kézzel, a székén hátradőlve válaszol. Eszembe ötlök a gyáregységvezető értesülése a „fizikai” férjek életmódváltásáról. B-né élete párja „fizikai” a javából: vajúr.

— Az urának hiányzik az udvar?

— Most neki is sokkal jobb. Hazajön a munkából, lepihen, olvasgat, tévézik. Még sétálni is eljárnak a Sebaj-telep melletti tóhoz. Persze, lehet, hogy egy idő múlva hiányozni fog neki. Ezért nem adtuk el még az itteni házat. Néha vasárnaponként ki is jövünk, dolgoztatunk. Most is be van vetve a kert.

Eufória ide, eufória oda, a köldökszínórt még ők se vágják el a falu és maguk közt. Biztos, ami biztos.

— Hiányoznak-e a jó ismerősök, barátok?

— Sok jó ismerősünk van, akik innen, vagy a környékről költöztek be szintén. El is járunk egymáshoz, viszünk egy üveg bort, azt elszopogatjuk. A szomszédok is helyesek. Mind fiatalok laknak mellettünk.

— Csak kollégistaként laktam négy évig a városban. Érettségi után nem sokkal a szüleim beköltöztek, én itt kint maradtam. Aztán hamar férjhez is mentem. Soha nem vonzott a körengeteg. Kertes házunk volt mindig, kert nélkül nem tudnék megmaradni. Szeretem a falusi embereket is. Itt csupa falusival dolgozom együtt, könnyen szót értünk.

A varrodavezető a gyáregység második „legnagyobb” embere. Az idézőjel itt mindenképp helyén van, mert a megállapodott korú asszony nem természetes. Élénken mozog, feje is friss: hamar egy kiselőadást kanyarít szakdolgozatáról, amelyet egy egyéves tanfolyam végén írt, s benne a minőségi bérezés helyi bevezetésének bajait boncolgatta. Könnyedén vált témát: a faluról mindig szívesen beszél.

— Itt sokkal szabadabbnak érzi magát az ember. Nálunk is szó volt ugyan róla, hogy beköltözünk, de szerencsére a férjemnek nem tetszett a lakás. „Babalakás”, azt mondta. A bátyámék két éve beköltöztek Novákról. Először tetszett nekik a meleg víz. De most már bezártnak érzik magukat. Ki akarnak költözni, itt is jártak, hogy házat nézzenek.

Hátratett kézzel áll íróasztala mögött. Néha az az érzésem, hogy nekem is illene fölállnom.

— Soha nem irigyelte azokat, akik innen bejárnak az összkomfortos lakásukba?

— Inkább ők irigyeltek engem. Olyankor jajgatnak, ha nincs víz. Vagy: múltkor a T. Mari jajgatott, hogy mit fog most ő enni, mit ad a gyerekének, ha nem lesz gáz. Egyébként, ha akarok, én is bemegyek. Óránként jár a busz. Aki nem a városközpontban lakik, az sincs sokkal nagyobb előnyben, folyton panaszkodnak a helyijáratra.

*

— Mindig falusi gyerek voltam, az a kis állat mindig hiányzott. Erdőszélen laktam, megszerettem a friss levegőt. Most is oda építkezek, apám háza mellé.

A huszonkilenc éves sofőr nyolcévi városban lakás után szánta el magát arra, hogy házat épít szülőfalujában. 1973-ban feleségével és kislányával költözött a negyvenhat négyzetméteres, egyszobás szövetkezeti lakásba. Azóta született még egy kislány, s az „odu” — ahogy ő mondja — kicsi lett.

— Az új házban majd mind a két gyerek szabadon mozoghat...

— És mit szól a dologhoz a neje?

Az ösztövé, fölnyírt hajú fiatalember szenvedő képet vág.

— Hát nehéz volt neki, de most már beletörődik. Ahol most lakunk oda közel az üzlet, az „Éva” Áruház. Csak kilép oszt mindent megkap. Meg a ruhagyárban dolgozik, azt se akarja otthagyni.

— Pedig van a faluban is egy varroda, ahol dolgozhatna. Tud róla?

— Hát hogyan tudna? Ott dolgozott, ott ismerkedtünk meg. De oda nem akar visszamenni.

— Épp azért, mert ott dolgozott?

— Hát . . .

Újabb szenvedő ábrázat, felvont váll.

— Nem gondolja, hogy egy kicsit önző? Hogy a neje nem akar megint falusi lenni, maga mégis odaerölteti?

Bár óvatos, szelíd hangon kérdeztem, így is zokon veszi. Rám néz, mintha tőlem várná a választ is. Végül kiböki:

— Rájön ő is majd, hogy a gyerekeknek szabadabb a mozgás . . .

Legyint, s elnéz messzire.

— Mikor lesz kész az a ház?

— Jövő szeptemberre állapotunk meg, de most is áll a munka, mert valami nincs a kőművesnek. Így nem lesz készen akkorra.

— Mennyibe kerül?

— Ötszázhuszezerre jött ki a költségvetés. De csak úgy, hogy mindenki segít: apám, bátyám, sógorom. Megéri, mert az

a lényeg, hogy csak tömbház ne legyen. Nem bírom, ha a házból nem az udvarra lépek ki. Ott lesz a jó levegő! Tenyésztem az állatot is. Ezt szeretem, meg haszon is van belőle.

★

— Idén alakítottunk ki hat háztelket. Ezekből már csak kettő van szabad, a többit megvették. A legtöbben olyanok vesznek telket, akik itt laktak, s most visszajönnek. De akad tösgyökeres városi is a vásárlók közt, egy tervező. Igaz, neki a felesége idevalósi.

(Ezt a tervezőt föl hívtam telefonon. „Őt most hiába keresi — közölte a főnöke —, egy hónapig a francia Rivierán van.”)

A tanácselnök mély fotelbe nyomott, ő maga egy magasabb rekamiéra telepedett, s onnan fürkészt. Tényleg újságíró ez, vagy szélhámos? — kérdezi a tekintete. De azért minden kérdésre barátságosan válaszol, még adatokat is kerestet, ha szükséges.

A faluban nyolcszázötven fő az aktív dolgozó, négyszázötven az „inaktív”. Kétszázharmincan a mezőgazdaságban, a többiek az iparban keresik a kenyeret. A faluba bejárnak kétszázhuszan, a faluból eljárnak majdnem négyszáz; közülük kétszázharmincan a megyeszékhelyre utazgatnak be naponta.

Helyi munkalehetőség főleg a nőknek kínálkozik. A faluhoz közel egy címkegyártó üzem szuperál, abban is javarészt nők dolgoznak. Gyerekek, ha van, addig az óvodában tölti az időt. Tíz óvodai helyre nem egészen tizenegy emberpalánta jut a faluban — ez a megyei és az országos átlagtól lényegesen jobb arány. Áldoz rá a helyi könnyűipari üzem máshol székelő központja is: az ötödik ötéves terv ideje alatt ötszáznyolcvanezer forintot adtak a tanácsnak óvodafejlesztésre. Azon ritka községek közé tartozik a most vizsgált falu, amelyeknek hosszú időre megvan az iskolája, kultúrháza, orvosi rendelője. Ezek közül a gyermekintézményeket kell bővíteni a leghamarabb, a VÁTI-készítette prognózis szerint 1995-ben. A mostani középtávú tervükbe csak útépitéseket vettek bele a felelősök.

— Most, a gazdasági nehézségeink idején hogyan lehet ennyi építkezés, mint amennyi maguknál van?

— Az OTP jó feltételekkel ad kölcsönt az építkezésekre. Ezenkívül nálunk olcsó a telek: húsz forint négyzetméterre. Így tizenhatezer forintért már hozzájuthat mindenki olyan házterülethez, amelyet Terenyén csak negyvenezer forintért kap meg, a megyeszékhelyről nem is beszélve. Számít az is, hogy közel a fa, a sóder, amit az erdészettől olcsóbban is kapnak.

— Miért mérik olcsón a telket?

— Szeretnénk, ha itt ragadnának meg a fiatalok. Ők a közéletbe jobban bevonhatók, és többet tudnak tenni a faluért, mint az öregek. Bár lakóhelyszeretet inkább az öregeknél lelhető fel. El-elhangzik egy-egy társadalmi munkán, hogy: „én jöttem a fiam helyett, ő kirándulni ment a családdal”. Érthető: nekik nem volt olyan lehetőségük annak idején a beköltözésre, mint a gyerekeknek.

— Sok beköltözött „gyerek” mégis visszajön. Lehet, hogy reklámozzák is a falut?

A tanácselnök érzi a „provokáció” tréfaizét. Elnéz a fejem mellett, úgy válaszol.

— Én szerintem annál jobb propaganda, hogy víz, villany, út, olcsó telek — nincs.

★

Déli nap perzseli a falu utcáit, alig néhányan lézengenek csak a házak előtt. A tanácshoz közeli kocsmá rácso ajtaján ormótlan lakat. De a zajokból kihallani: bent megkezdődött az italmérés. Hátulról, az udvar felől lépek be a csapszékbe. Nagy terem, nem látszik rajta, hogy a faluban száz lakosra tizenkilenc négyzetméter vendéglátó-terület jut csupán, azaz majdnem hét négyzetméterrel kevesebb, mint a megyei, vagy az országos átlag. Nyolc-tíz ember ül az asztaloknál, előttük sör, pálinka. A pult előtt köpcös, barna ember szellemeskedik: „A csíkgig töltsd, Bandikám, nemcsak repedés az ott!” Nekem is levékonyított habú, hideg sört nyújt át a csapos, közben jól megnéz magának. Nehézkesen számolja ki a visszajáró filléreket.

A kocsmától nem messze, drótkerítéssel körbehúzva a temető. Gondozott sírhantok a legtöbbször kisebb-nagyobb faragott sírkö. „Tőzsér” a leggyakoribb név a fölvesettek között.

Fülledt csönd nehezedik a posta környékére. Bent a nagy üvegtábla mögött ül, s a vele szemközti ablakon kifelé mered a kövérkés hivatalnoknő. Megkocantom az üvegtáblát. Kicsit hangosra sikerül, az asszonyka felém kapja kerekded arcát, s akkor szemeket mereszt, mintha pisztolyt fognék rá. De a hangja öblös, magabiztos: „Tessék”. Egy helyi képeslapot kérek tőle, sajnos nincs. „Nem is szokott lenni?” Barátságosan felel: „Volt vagy tíz éve, aranyom, de azóta nincsen”.

Már-már romos, nagy épület mellett lépek el. „ALLAMI” van kirakva a homlokán fémből öntött, fekete betűkkel. Alatta a leszedett betűk helye látszik: ÁLTALÁNOS ISKOLA. Körbenőtte a gaz is a levert falú hodályt. („Most pingpongasztal van benne, és a község fiataljai azon szoktak pingpongozni” — hallottam a tanácson.) Eredeti szerepét már rég nem tölti be, nincs is rá szükség. Az új iskolában huszonkét „és fél” gyerek jut egy tanteremre, ez a létszám az országos átlag kétharmada. A VÁTI szerint csak 1995-ben lesz szükség újabb négy tanteremre.

Zsebkendőnyi önkiszolgáló boltba lépek be. Ezen az üzletcskén bizony meglátszik, hogy a faluban száz lakosra húsz négyzetméter eladótér jut, fele a megyei átlagnak. („Csak az alapellátást kell biztosítani — mondták a járási hivatalban. — Az a tapasztalat, hogy az asszonyok szatyrokkal utaznak a buszon, innen a városból viszik haza, ha valami nagyobb dolog kell.”) Én rágógumit keresek a polcokon, nem találok. Kérem az eladót. A testes nő frissen kiperdül a kassza mögül, s mutatja: van. Igaz, csak egyféle.

A bolt előtt egy ősz apókatól tudakolom, merre menjek a tsz-irodába. Kis ösvényt mutat egy kerítés mellett, arra közelebb. „Kutya van arra?” Legyint: „Eridjen csak nyugodtan”.

★

A titkárnői iroda egyik foteljában kényelmesen elterpeszkedve hörpöli kávéját a fiatal sofőr. Ide nősült, a szomszéd faluból költözött át az apósáékhoz. Nem is kérdezem tőle, úgy mondja:

— Itt lakok a Sztálin úton.

— Tessék?

— Sztálin utca ötvenhat.

S gyakorlottan belefog kedvenc adomájának elmesélésébe.

— Egyszer ez mentett meg a rendőroktól. Nem égett az egyik féklámpám. Bírásra nem volt pénzem, erre a tag fel akart írni. Diktálom a címet, visszakérdez. Megismétlem, erre odahívja a társát. „Hallgasd már, hol lakik. Nem elég, hogy Sztálin út, még ötvenhat is!” Erre a másik azt mondja: „Írjál neki egy KRESZ-figyelmeztetést”. Ezzel megúsztam. De különben van itt Rákosi utca is.

Bár az utcanevek talán jellemzőek lehetnek egy falura, inkább a „városkörnyékiségről” faggatom a könnyűszavú fiút.

— Ahhoz túl közel van a város, hogy itt jó kulturálódási lehetőségek legyenek. Esténként egyedül a „Hatsecscsbe” lehet menni. Három jó nő volt ott korábban a pincér, akkor maradt rajta ez a név. Most már régóta férfiak dolgoznak benne, mert aki oda belép, számíthat rá, hogy söröskorsóval fejbe verik. Jobbik esetben csak lehányják. Ha bált rendeznek, a verekedés napirenden van. Jobb érzésű emberek inkább bejárnak a városba szórakozni.

Hamisnak érzem ezt a péhovardi képet.

— De hát vannak olyanok is, akik bent laknak és ide járnak vissza!?

A fiú hajthatatlan.

— De csak a repáért, zöltségért, húsert, amit a szüleik így adnak nekik!

★

— Kevés az eredetileg földműves foglalkozású ember, ezért a tsz-nek korábban nem volt vonzóereje. Húsz évig kinlódó, vegetáló gazdaság volt.

Szekrénybe beépített hűtőszekrényből veszi elő a kólát a férfikorának javában lévő elnök. Ő maga nem iszik (mert vezet?), csak nekem tölt.

— Hat éve jöttem ide, és a mostani első fél év az, amikor végre elértünk egy komolyabb sikert, és az emberek érdeklődését is növeltük a tsz iránt. Főleg „műszakiak” hiányoztak: lakatos, sofőr. Idén enyhítettük a hiányt.

Korábban egy másik tsz-ben elnökölt. Ide azért hívták (?), hogy „stabilizálja” a gazdaságot. Beszédes adatokat sorol. Hat éve tizenötmillió forint termelési értéket állítottak elő hús függetlenített vezetővel. Most negyvenmillió tervek végrehajtásán dolgoznak, a függetlenített vezetők száma tíz. Bátor ember lehet, mert megszüntette többek között a függetlenített párttitkári státuszt is. „Ez nem volt nehéz — rázza a fejét. — Mindenki belátta, hogy negyven párttagnak erre nincs szüksége”.

Ő maga is a faluban lakik, tehát „városkörnyéki”.

— Nekem szerencsére annyi az elfoglaltságom, hogy nincs időm nem elviselni ezt az állapotot. Ha kilenc-tíz óra hosszút arat egy kombájnos, akkor nem árt, ha látja, hogy a vezető a munka kezdetekor is, végekor is ott van, dolgozik.

— Semmilyen szórakozásra nem jut ideje?

— Ezt otthon, családi körben oldom meg. A falunak tíz év

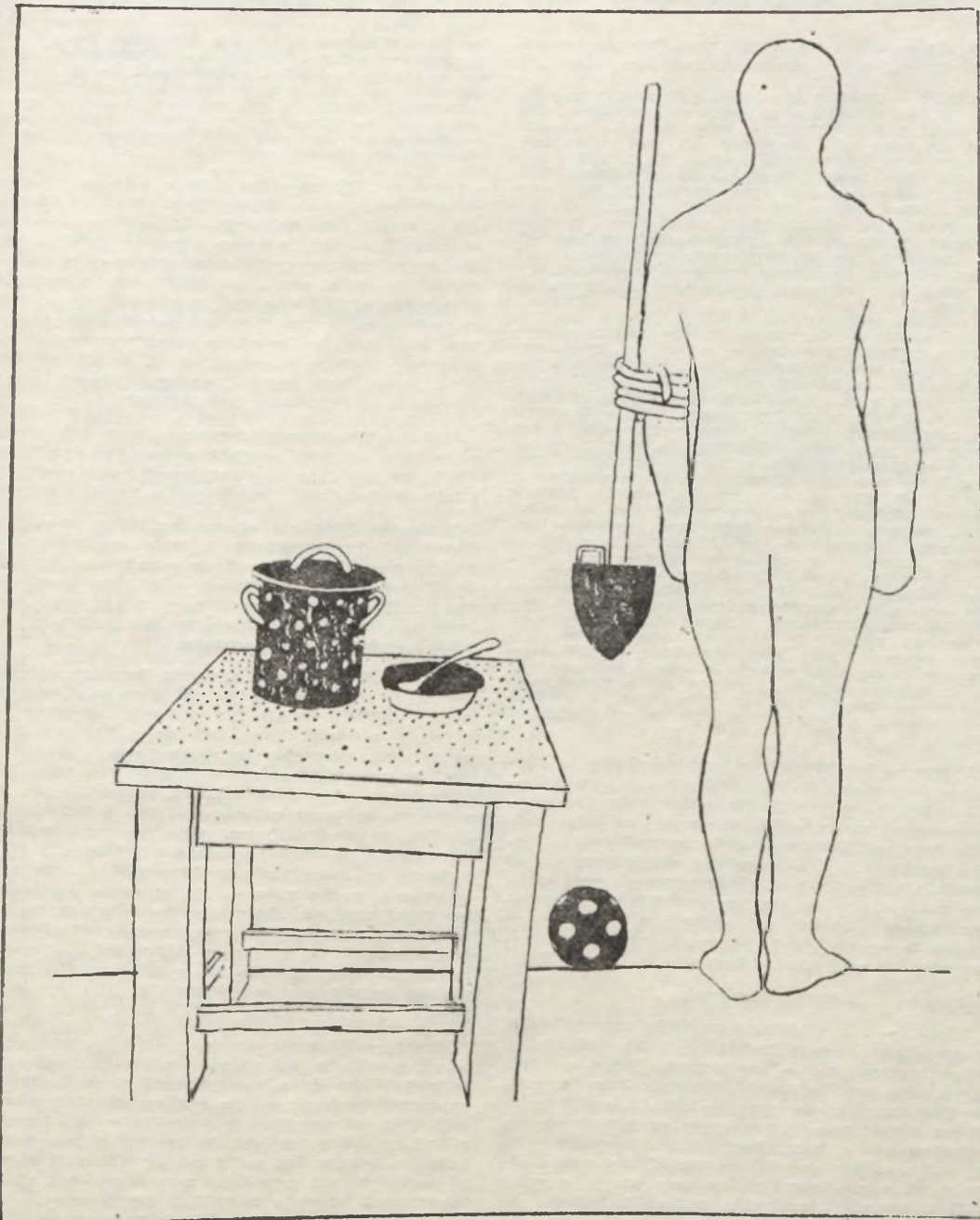
után tavaly nyílt meg újra a mozija. Én ugyan nem voltam ott eddig még, de akik látták, mind azt mondták: élvezhetetlen. Egyébként más értelmiségiek se nagyon mozdulnak ki. Én azt mondom: a munkám miatt.

★

Lemenőben a nap. Nekivágok a „kertek alatti” útnek, erre — állítólag — közelebb a város. Vigasztalanul gyér a „forgalom”, csak egy marhacsordával találok szembe magam. Kitérek előle a biztonság kedvéért. Később egy terepjáró duruzsol el mellettem, tömve nyakkendősökkel. Félúton járhatok, amikor egy Wartburg fékez a sarkamban. Harminc körüli, elzsirosodott fiatalember nyitja ki a hátsó (!) ajtót.

— Megboldogult legénykoromban sűrűbben jártam erre — meséli néhány perc múlva. — Bementem; az ÉMÁSZ parkolójában otthagytam a kocsit, aztán nyomás szórakozni. Akárhogy beszittyóztam, itt az erdőn át hazataláltam az autóval. Félnem nem kellett. Errefelé a rendőr se jár.

Regős Molnár Pál

Falujárás 1981-ben

Beszélgetés Lázár Istvánnal
és Szoboszlai Györggyel

J. J.: — A régi falu képét sokkal könnyebb lenne megrajzolni, mint a mai, de még inkább a jövődő magyar falu arcát. De azért itt a Valóság szerkesztőség szobájában próbálkozunk meg körülírni, hogy milyen is lenne a korszerű magyar falu?

Lázár: — Urbanizált lenne, de ez alatt nem értem azt, hogy várossá vált volna, hanem csak azt, hogy egy sereg technikai, vagy úgynevezett infrastrukturális mutatójában, berendezésében tulajdonképpen technikailag igen, de a felhasználást tekintve, tehát azt, amit ezek a berendezések a lakosoknak nyújtanak, nem különbözne a várostól, volna már vízvezetéke, a villanyról nem is beszélek, mert az szerencsére már van, csak nem olyan megbízható, mint a városban, legalábbis általában, és volna csatornázása, és volnának se regestől, hogy úgy mondjam, már a méreteken belül, olyan közösségi helyiségek is, amelyek sokszor csak városban vannak meg. Vagy itt sem esetleg.

J. J.: — Lázár Istvánnak igen komoly kötődése van, melyik faluhoz is, azt hiszem, valahonnan Borsodból érkezett Budapestre?

Lázár: — Nem, én tulajdonképpen kvázi városból érkeztem, mert Sárospatakról és tegyük hozzá, hogy Zemplénből, amely ugyan ma Borsod-Abaúj-Zemplénné a része, de már ezt is degralálásnak tartom, hogy az összevonások emlékéért őrző megyenevekből hovatovább hagyjuk a mellékesnek vélt részeket és egyszerűsítjük, az előállót említjük csak. Szabolcs-Szatmárnál csak Szabolcsot, Borsod-Abaúj-Zemplénnél csak Borsodot. És most közvetlen a szülőhelyre értem. Sárospatak ősi város, azonban hosszú ideig nagyközségi rangú, de tulajdonképp városi funkciókat ellátó, kulturálisan, közlekedésileg, kereskedelmiileg, hivatalokat is tekintve. Még akkor is, amikor megszűnt járási székhely lenni, többnyire ellátta a városi funkciókat. Csak ehhez a közigazgatási rangja, formális rangja nem volt meg. A falukat viszont a környezetében ismertem meg, a Bodrogközben, a Hegyalján, a Hegyközben részben már egészen kisgyerekkoromban, mert apám tanfelügyelője volt a régi sárospataki járásnak, és bizony engem elkért annak idején a tanítómától, a gyakorlóiskolából, a tanítóképző gyakorlóiskolájából, és magával vitt az iskolalátogatásokra, kicsit szabálytalanul, de ennek megfelelően ismerem már a Horthy-rendszer iskoláit és apró falvait is.

J. J.: — Ön azt mondta, hogy mindenképpen urbanizált lesz a magyar falu, Szoboszlai György hogy van ezzel?

Szoboszlai: Hát nekünk mások a falu emlékeink, mert mi nagy típusú falukkal, vagy más típusú falukkal kerültünk kapcsolatba. En úgy fogalmaznám meg — talán élesebben — a kérdést, hogy lesz-e egyáltalán magyar falu? Lázár István azt mondja, hogy ez a magyar falu egy amolyan városias település lesz, a jelenlegi demográfiai szerkezeti folyamatok azt mutatják, hogy ez a falusi szerkezet az utóbbi 10–15 évben radikálisan átalakult. 1970. és 1980. között a falusi népesség közel 8 százaléka elvándorolt.

J. J.: — De még mindig majdnem az ország fele, a lakosságunk is az 50 százaléka falun él...

Szoboszlai: — ... pontosan 50 százaléka, ezért vetődik fel ez a kérdés az utóbbi időben egyre élesebben, mert megvan az az ellentmondás, hogy a falusi népesség még ott van, a lábával szavaz a viszonyokra. Mert a viszonyok sajnos nem úgy alakulnak, ahogy a falusi településszervezetekben kellene, hogy alakuljanak. Ugyanakkor ez az elvándorlás eléggé tendenciaszerű folyamatnak látszik. Na most azzal egyet lehet érteni, hogy mondjuk a falunak urbanizálnak kell lennie, de ami azt vonja maga után, hogy a fejlesztési, elosztási politikát még radikálisabban meg kell változtatni, mint ahogy azt ma meg akarjuk változtatni... En szeretek számokra hivatkozni, számokban gondolkodni. Az V. ötéves tervben a város-falu településfejlesztési arány 89:11 volt, a VI. ötéves tervet aránytalanná lemennék 84:16-ra, de bizony az a 16 % sem látszik elégnék ahhoz, hogy a falu népessége magának érezze a falut, és tartósan úgy ítélje meg, hogy be tud vagy be kellene, hogy illeszkedjen a falusi települési egységekbe.

J. J.: — Tehát úgy folytathatnánk, hogy ne csak a maradék jusson a pénzeszközökből a falura?

Lázár: — Hát az eredeti, hosszú időn át érvényes területfejlesztési elképzelések 100–130 város, megyeszékhely és nem megyeszékhely funkciójú nagyobb város fejlesztésével számoltak, azonban a tervezés dacára, rendkívül erős spontaneitást mutató folyamatok — melyek magyarul azt jelentették, hogy a fejlesztési eszközökkel részben Budapest, részben ha nem ő, akkor a megyeszékhelyek rendelkeztek — azt eredményezték, hogy gyakorlatilag az a tizenvalahány megyeszékhely és még egyszer annyi, összesen mintegy 30 város fejlődött igazán. Tehát még a városokon belül is közigazgatásilag száz körül tartunk, és a jelenlegi tervek szerint az ezredfordulóra 200 városrangú településünk lenne, mindennek dacára csak 30 településünk fejlődött igazán dinamikus. Na most ezt részben azzal szokták indokolni, hogy valójában a fejlesztés ezeken a koncentrált helyeken gazdaságos. Szerintem ez merőben téves számításokon alapul! Hogy mondom? Az egy főre eső és a települések nagyságának megfelelő technikaival elkészített infrastruktúra beruházása nem lehet nagyobb kis településeken. Gondoljunk arra, hogy egy csatornázás egy sűrűn lakott régi városban, vagy annak közvetlen környékén mibe kerül, és mibe kerül majdhogynem szűzvidéken, ahol a régi vezetékeket nem kell átvágni és így tovább, és így tovább. Eppen azért, mert a halmozódó költségek minden bizonnyal a városban a nagyobbak, amikor mi jó néhányan forszírozuk a falu és a kistelepülések fejlesztését, valójában a város érdekét szolgáljuk: a városok sok tekintetben önmaguk fejlesztésébe fulladnak bele. Egyik építkezés akadályozza a másikat, egyik közmű lehetetlen teszi a másikat, elképesztő költségeket jelent például a felüljárók építése, a metróépítés, amelyet hovatovább már nem csak Miskolcnak, hanem más vidéki városok utópistái is kezdenének követelni és így tovább. Mindezek a normális élet lehetőségét megteremtő fejlesztések igenis falun olcsóbbak. Ha tehát a falvak megtartó képességét tudjuk fokozni, akkor a városi fejlesztési tervek (nem csak a lakásépítés, hanem a közműfejlesztés és egyéb tervek is) csökkennének, és a városok harmonikusabb fejlesztését ezzel tudnánk csak elérni, a mai lehetetlen — az igényeket messze elmaradva követő — munkálkodások helyett.

Szoboszlai: — Ehhez azt is hozzá szeretném tenni, hogy a városnövekedés mögött ott van az is, hogy az urbanizációs, civilizációs értékek a városokban összpontosulnak. Nálunk egy olyan téves elképzelés van, hogy ez sajnos a hivatalos településpolitika rangjára is emelkedett, hogy különböző intézményeket, úgynevezett központi funkciókat, csak városban lehet vagy kell, vagy érdemes telepíteni. Tehát egy egyetemen városban tud életképes lenni, Gödöllőnek, miután egyetem lett, városnak kellett lennie.

J. J.: — Vagy kórházak például otthon találhatnának nagyobb falvakban...

Szoboszlai: — ...Zsámbékon például hosszú időn keresztül, ameddig a szakemberképzés igényét megkövetelték, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem egyik kihelyezett részlege nagyon jól tudott funkcionálni. Különböző egy volt apácázárdában, amelyben azonban még annak idején, még egyházi kézzel, egy egyszerű tanítóképző működött, egy kicsike faluban, felett, az ország egyik legjobban felszerelt, tanügyi szempontból legjobban felszerelt tanítónőképzője. Szóval, félreér-

tés ne essék, nem arról van szó, hogy a fővárosi klinikákat az ember a községbe kívánná áttelepíteni, itt egy gondolkodásmódról van szó, egyfajta szemantik gondolkodásmódról, amelynek az eredményét, sajnos, hátrányait is, nagyon jól látjuk már a 80-es évek elején. Nem véletlen az, hogy a falvakban a természetes szaporulat körülbelül fele a városiának.

Lázár: — Számomra egy döntő kérdés az, hogy mennyire sikerül megteremteni a községi, falusi közösségek önálló gazdasági hátterét. Tudnillik hiába mondjuk azt, hogy a funkciókat le kell vinni a falvakba, az iskolákat nem szabad közzetesiíteni, vagy túlzottan közzetesiíteni, a népességet helyben kell tartani, emlegetjük a falusi vidékek népességmegtartó erejének fontosságát, ha nincs mögötte egy olyan gazdasági háttér, amely ennek megfelelő vért biztosítana, akkor úgy érzem, a jelszavaink jelszó szinten maradnak.

J. J.: — Amikor központosítottuk a termelőszövetkezeteket — a falvakból elkerült az egyetlen tehetséges háttér. Nagyon sokan azzal védtek az összevonásokat, a kis falvak szerepelvonalását, hogy az élet, a fejlődés természetes velejárója, hogy a falvak egy része elhal és új települések keletkeznek. Az elmúlt 15 évben az aprófalvas települések, azt hiszem, vagy háromszázzal növekedtek.

Lázár: — Valóban, a megszűnés inkább jóformán Gyűrűfűre korlátozódik, s ez nem zárja ki, hogy holnap, holnapután nem lesznek újabb Gyűrűfűk, viszont a keletkezés... Teljesen prérin jóformán nem keletkezett városunk, még Dunaiújváros is Dunapentelehez, Leninváros is Tiszaszederkényhez kapcsolódik. Viszont jöttek létre falvaink a semmiből, ugyanakkor nem kell kizárni, hogy a fejlődés falvakat meg fog szüntetni. Ez számomra nem probléma. Valóban, mint ahogy a tanyavilág egy része is megszűnt, a rendkívül rossz természeti és egyéb körülmények között vegetáló falvak egy részének megszűnését sincs mit sírni. Ez történelmileg, társadalmilag igazolható.

J. J.: — Tehát csakugyan nem érdemes bekötötűt építeni, nem érdemes semmit sem csinálni?

Lázár: — Ritka helyen még ezt is lehet mondani. Az én problémám az, hogy úgy járunk ezzel is, mint a szénbányákkal, vagy némely vasutakkal. En nem attól félek, hogy X falu megszűnik, hanem attól félek, hogy Y, Z falu úgy szűnik meg, hogy öt év múlva már szükség lenne rá, akár faluként, akár nyaralótelepként, akár más módon, ami az ott meglévő természeti értéket, és nem utolsósorban a beépített nemzeti értéket, az épületeket, kutakat, villanyvezetéseket, az esetleg mégis meglévő utat, feleslegessé teszi, mert hirtelen, túl hamar vontuk ki onnan az embereket, kényszerítettük a lábukkal szavazó elvonalást.

Szoboszlai: — En említenék egy másik, nagyon fontos problémát: a falu — a hálózat fejlesztésével kapcsolatban általános, sajnos a mi konfliktust kezelő rendszerünkre, talán a politikai rendszer egészére is, hogy túlságosan felülről kezelünk nagyon fontos alapfolyamatokat. Ez nyilvánvaló az iskolaközzetesiítésnél. Ma már elismerjük azt, hogy bizonyos fókuszok szükségesszerű volt, bizonyos fókusz nagyon túlhatott volt az a folyamat. Elismerik ezt a tanácsi közzetesiítéssel kapcsolatban is. Itt is volt egy nagyon racionális elv. Az, hogy a tanácsi közzetesiítés olyan egységekké formálódni, ahol nagyon vulgárisan fogalmazva megéri elartani egy hivatalnokot, egy előadót, aki ellátja a közös ügyeket, a probléma abban van, hogy egyre alulról fogalmazódnak meg az igények és nem felülről. Mondanék egy újabb példát. Manapság szó van a városkörnyékek kialakításáról. Erről készülnék központi hivatalainkban készülnék, pontosan megrajzolt térképek, arról, hogy hogyan nézzenek ki a városkörnyékek anélkül, hogy megkérdéznék helyi szinten, a helyi viszonyok, a helyi érdekek hogyan kívánják ezt a folyamatot. Tehát nem tanulunk a saját hibáinkból, a hibákat más szinten, más területen, újra és újra elkövetjük.

Lázár: — Ezt kiegészíteném azzal, hogy a termelőszövetkezetek összevonásával nemhogy könnyítették, szervezettebbé tették volna a munkát, hanem megnehezítették, mert az összevonások nem feltétlen gazdasági racionalitások alapján történtek, hanem valahol megbukott, vagy meghalt a tsz-elnök, a felsőbb szervek nem találták meg rögtön az alkalmas utódját, meg különben is így jársanak, egy megyének mindig könnyebb kevesebb darab iskolával, tsz-szel, tanácselnökkel és a többivel dolgozni...

J. J.: — ... elvileg könnyebb...

Lázár: — ... a káderes munkája egyszerűsödik, a gyűléseket, eligazításokat, kisebb helyiségben lehet megrendezni — karikírozok. Tehát a legegyszerűbb utat választják: vonjuk össze a ráfizetéseket, tegyük oda egy jó elnököt, majd az gatyába rázza; nem biztos, hogy ez következik be, ellenben nő a benzinfogyasztás, üzemanyag-fogyasztás, nőnek ezeknek az üzemi utaknak a távolságai, a munkásszállításra már annyi energiát kell felhasználni, amivel a nedves kukoricát ki lehetne szárítani.

Szoboszlai: — Nem arról van szó, hogy itt me-reven szembeállítanánk különböző értékeket. Tehát az a jó, ami kicsi és közösségi, a hagyományos értékeket őrzi, vagy az a jó, ami nagy, racionális, elvontan persze, racionális, hatékony, modern. Arról van szó, hogy egyeztetni kellene tudni értékeket és nem látszamegoldásokhoz ragaszkodni. A tsz-közzetesiítésnél sok helyütt kiderült, hogy (és ezt gazdaságpolitikusok, agrár szakemberek kimondják ma már) túlhatott volt a közzetesiítés. Területileg sem volt már racionális az, amit eleve racionálisnak tekintettünk. A tanácsi közzetesiítésről kiderülnek más problémák; az, hogy a társközzetesiítésben a közélet hanyatlott, az, hogy a...

J. J.: — ...és a társadalmi munka is esetleg...

Szoboszlai: — ... a társadalmi munka is, egyáltalán a közösségi jelleg, ahol még a falusi települések őrzik leginkább a közösségi érdekintegráló-dás bizonyos motívumait, és ennek vannak pozitív hatásai. Ezek mögött a közzetesiítési tendenciák mögött az a momentum is meghúzódik, hogy a települések között — akár belsmerjük, akár nem ismerjük be — versengés folyik. Versengés folyik az elosztható javakért, mondhatnám (talán kicsit általánosabb formában) a központi funkciókért, egyáltalán az intézményekért; és ebben a versenyben nyilvánvalóan a fejlettebb, a már eleve előnyt élvező települések vannak jobb helyzetben.

J. J. — A központi községek általában.

Szoboszlai: — A központi községek, vagy a járásszékhelyek, megyeszékhelyek. Na most az ezt kompenzáló mechanizmusaink nem alakultak ki. Az egyik vitában ezzel az érveléssel szemben azt az ellenérvet hangoztatták, hogy de hát ott ülnek a községek a megyei tanács ülésén. Ők is megszá-vazzák azt az elosztási tervet, amely elvileg nekik hátrányos. Valóban, a község képviselői ott ülnek ezen a tanácsülésen, de rögtön hozzá kell tenni, mire tanácsülésre kerül ez az ügy, addigra nem egy-kettő, hanem több tucat szervvel egyeztetik ezeket a terveket, és teljesen diszfunkcionális és politikailag talán még negatív értékelt jelenség lesz az, hogyha egy-két tanácselnök, vagy tanácsképviseelő feláll a tanácsülésen és azt mondja, hogy mi nem értünk egyet ezzel az elosztási politikával. Tehát én azt mondom, hogy a tervezés egész módszere az az érdekegyeztetés egész mechanizmusa, az, ami indikál bizonyos következtetéseket, következményeket.

Lázár: — Egy valamire kellene még azt hiszem, nagyon vigyáznunk. Felmerülhet és azt hiszem, fel is merül néha az, hogy a falu- város érdekek szembeállítására esetén vajon nem az agrárgazdaság és az ipar, vagy társadalmilag nem a munkásosztály és a parasztság érdekeinek valamiféle szembeállításáról van-e szó. Nos, erről egyszerűen semmiképpen, semmi körülmények között nem lehet szó, mert a munkásosztály jelentős része, felerésze, vidéken, községekben él, és a községi térségekben folyó termelésnek igen jelentős része már nem agrár, hanem ipari termelés.

J. J.: — Azt hiszem, fogalmazhatunk úgy, hogy az a falu, amelyből elvitték a tsz-t, amelyből elvitték az iskolát, a tanácsot, azzal, hogy megfosztották értelmiségétől, megkapta a kegyelemadókat.

Lázár: — Beszűkül egyszerűen, lényegében a társadalmi keresztmetszetnek csak egy szűkebb szelete marad meg egy ilyen településen. Ugye, ironikusan, de a valósághoz még hűen szoktunk úgy fogalmazni, hogy végül nem marad a faluban csak a kocsmák, vagy a pap. Bocsánatot kérek a kissé rosszul összehasonlítástért.

Szoboszlai: — Igen a történeti igazsághoz persze hozzátartozik az, hogy Magyarország egészen alulurbanizált és én úgy szoktam fogalmazni, hogy ez a viszonylagos torzulás a hatvanas-hetvenes évek településpolitikájában rejtett magában egyfajta racionalizmust, azt a törekvést, hogy kiépíteni egy viszonylagos arányos város-hálózatot. A probléma az, hogy nálunk általában az infrastruktúrális beruházások hosszú időn keresztül igen lemaradtak a termelői beruházások mögött. Itt közzetesiítés a maradékelv érvényesült, és még ma is vannak ennek nyomai. Ha az egész országunkat lakni akarjuk, akkor nem mondhatunk le a települési struktúra viszonylag azonos szintű fenntartásáról, és ez bizony, a fejlesztési arányok, de sokszor még a fejlesztési politika mögött meghúzódó értékek megváltoztatását is magában foglalja.

Lázár: — Márpedig az egész országot lakni kell, a világgazdaság fejleményei is, az élelmiszerek felértékelődése és a nyersanyagok felértékelődése, az energiahordozók magas ára egyaránt azt követeli, hogy kihasználjuk a termőföldet is, kihasználjuk az eddig kevésbé értékesített nyersanyagainkat is. Mindezeket pedig néhány városból kirajzó munkásszállással megoldani nem lehet, csak olyan lakossággal, amelyik nagyjából egyenletesen, az egész Magyarország területét belakja.

Elhangzott a Kossuth Rádióban, 1981. V. 11-én, a Fehéren-feketén című rádió-folyóiratban (szerkesztő: Boros János). A riportert: Juhász Judit volt.